

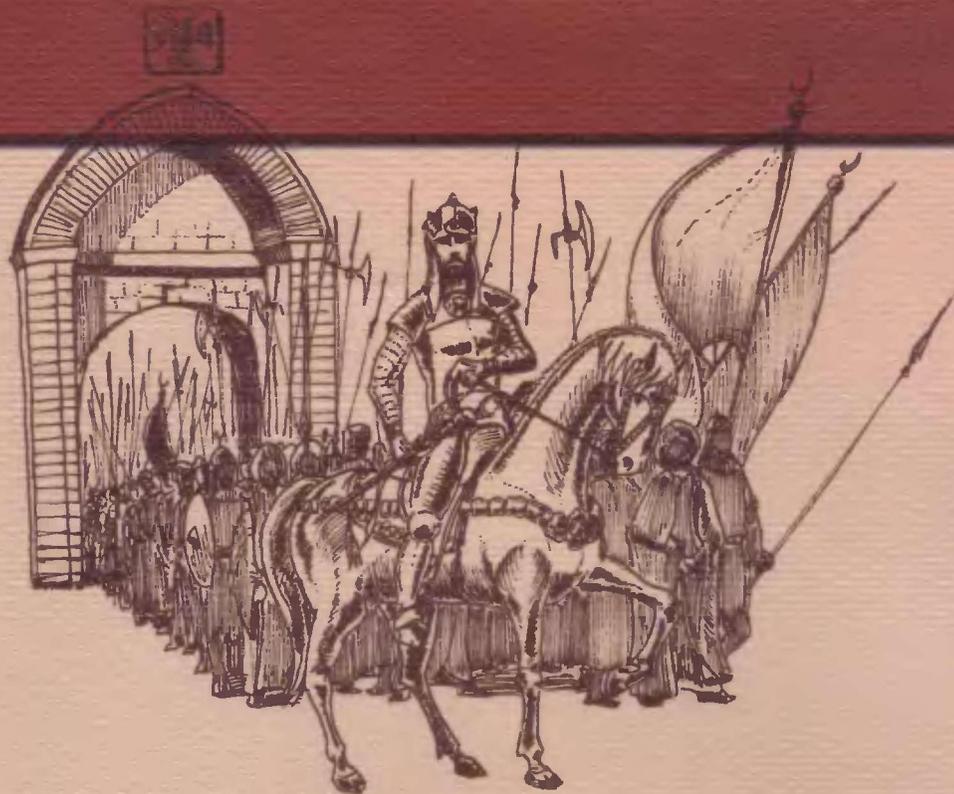
Φώτης Κόντογλου

Τό Πάρσιμο τῆς Πόλης

ΑΚΡΙΤΑΣ

Εκδόσεις
Εκδόσεις

Είναι πάντα εύπρόσδεκτο και παρήγορο νά εμφανίζονται κείμενα που δίνουν άφορμή στους Έλληνες νά ξαναθυμηθοῦν τίς μεγάλες στιγμές τῆς ιστορικῆς τους διαδρομῆς. Ἰδιαίτερα στήν ἐποχή μας, ὅπου ἡ νέα παγκοσμιοποίηση, ἀναδυόμενη μέσα ἀπό καθαρά ὑλιστικά, ἐξουσιαστικά και πλουτοκρατικά δράματα, σπρώχνει σέ δεύτερη μοίρα μακραίωνες παραδόσεις πίστης και πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.

Τό κομψό αὐτό τομίδιο, μέ τήν πάλλουσα κοντόγλεια περιγραφή τῆς Ἄλωσης και τήν εὐαίσθητη εικονογράφηση, ὑψώνει φωνή ἀναβαπτίσεως σ' αὐτήν τή μνήμη.

ΑΚΡΙΤΑΣ

ISBN: 960-328-204-9

ΤΟ ΠΑΡΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

ΣΕΙΡΑ

ΑΙΠΟΣ

Φώτη Κόντογλου, ΤΟ ΠΑΡΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Σχέδια εξωφύλλου και κειμένου: Σταμάτης Μπανάτσος

Διόρθωση δοκιμίων: Θανάσης Ήλιος

Στοιχειοθεσία, σελιδοποίηση, μοντάζ, φιλμ: LineArt, Έφεσου 24,
171 21 Νέα Σμύρνη, τηλ.: 210-9310 766, fax: 210-9314 918

Έκτύπωση, Βιβλιοδεσία: Γραφικές τέχνες Γ. Α. Γκέλμπεση
Έλ. Βενιζέλου 9, 135 61 Άγ. Ανάργυροι, τηλ. & fax: 210-8317 703

Έκδοση πρώτη: Μάρτιος 2003

© Δέσποινα Κόντογλου-Μαρτίνου και οι Έκδόσεις ΆκρITAS

A 3 03 ΑΙΠΟΣ 24 305

ISBN: 960-328-204-9

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

- Έφεσου 24, 171 21 Ν. Σμύρνη,
τηλ.: 210-9314 968, 9334 554, fax: 210-9311 436
- Στοά του Βιβλίου: Πεσμαζόγλου 5, 105 64 Αθήνα, τηλ.: 210-3247 678
- Τσιμισκή 5, 546 25 Θεσσαλονίκη, τηλ. και fax: 2310-540 610
- E-mail: info@akritas.net.gr

ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΣΙΜΟ
ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

ΣΧΕΔΙΑ

Σταμάτης Μπανάτσος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

Περιεχόμενα

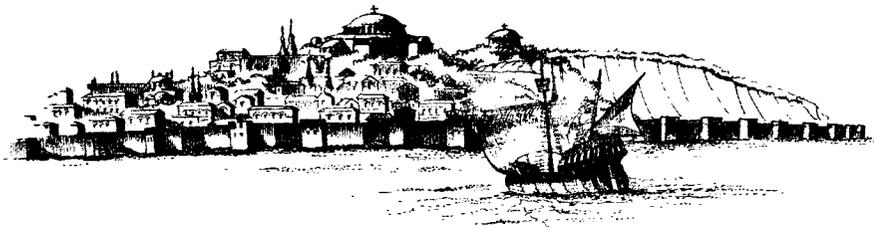
Πρόλογος, Πρωτ. Γεώργιος Μεταλληνός 9

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης 15

Τό πάρσιμο τῆς Πόλης 33

Τό κούρσεμα τῆς Πόλης 47

«Εἰς μνήμην», Ἀκύλας Μήλλας 57

Ίστορικά προλεγόμενα στην Άλωση

πρωτ. Γεώργιος Μεταλληνός,
καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Είναι πάντα εϋπρόσδεκτο και παρήγορο νά εμφανίζονται κείμενα πού δίνουν αφορμή στους Έλληνες νά ξαναθυμηθοῦν τίς μεγάλες στιγμές τῆς ἱστορικῆς τους διαδρομῆς. Ἰδιαίτερα στήν ἐποχή μας, ὅπου ἡ νέα παγκοσμιοποίηση, ἀναδυόμενη μέσα ἀπό καθαρά ὑλιστικά, ἐξουσιαστικά καί πλουτοκρατικά ὀράματα, σπρώχνει σέ δεύτερη μοίρα μακραιώνες παραδόσεις πίστεως καί πνευματικοῦ πολιτισμοῦ.

Τό κομψό αὐτό τομίδιο, μέ τήν πάλλουσα κοντόγλεια περιγραφή τῆς Ἄλωσις καί τήν εὐαίσθητη εἰκονογράφηση, ὑψώνει φωνή ἀναβαπτίσεως σ' αὐτήν τή μνήμη.

Θεωροῦμε ὅτι θά ἦταν σκόπιμο νά δώσουμε μιὰ ἀδρομερή καταγραφή τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου μέσα στό ὁποῖο δημιουργήθηκαν οἱ συνθήκες πού ὀδήγησαν τελικά στό «πάρσιμο τῆς Πόλις».

Ἡ πτώση τῆς Πόλις τό 1453 δέν ἔγινε ἀπροσδόκητα, οὔτε μέ αὐτήν

ἄρχισε ἡ Ὄθωμανοκρατία. Τά λάθη καί οἱ ἀδυναμίες τῆς «βυζαντινῆς» κοινωνίας, ἀλλά καί οἱ ἐσωτερικές ιδεολογικές καί οἰκονομικές διαιρέσεις της, ἐπέτρεψαν τήν ἐξάπλωση πρῶτα τοῦ τουρκικοῦ-σελτζουκικοῦ καί μετὰ τοῦ τουρκικοῦ-ὀθωμανικοῦ στοιχείου στή Μικρά Ἀσία καί τόν ὑπόλοιπο βαλκανικό χῶρο καί τελικά τή δημιουργία τῆς ἰσχυρῆς καί ἀπειλητικῆς γιά τόν χριστιανικό κόσμο Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅμως στίς 29 Μαΐου 1453 ἕνα μεγάλο μέρος τῆς τεμαχισμένης ἀπό τό 1204 Ρωμανίας ἦταν ἤδη κάτω ἀπό τοὺς Ὄθωμανούς, τοὺς Ἀραβες καί τοὺς Βενετούς. Ἀπό τό 1204 ἡ Πόλη δέν μπόρεσε νά ἀναλάβει τήν πρώτη της δύναμη καί ὅλα ἔδειχναν πὼς βαδίζει στήν τελική πτώση. Τό φραγκικό πλῆγμα ἐναντίον της ἦταν τόσο δυνατό, πού ἀπό τόν 13ο αἰῶνα ἡ Βασιλεύουσα, ὅπως ὀρθά εἰπώθηκε (Ελ. Γλύκατζη-Ἀρβελαίρ), ἦταν «καταδικασμένη νά χαθῆ».

Ἡ β' ἄλωση τῆς Πόλης τό 1453 σήμανε τήν ἐπίσημη ἔναρξη τῆς Ὄθωμανοκρατίας καί ἦταν ἡ κατάληξη μιᾶς μακροχρόνιας ἀποσύνθεσης τῆς πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς ὑπόστασης τοῦ Γένους. Ἀπό τόν 13ο αἰ. οἱ βυζαντινοὶ πληθυσμοὶ εἶχαν διασπαστεῖ καί διαμοιραστεῖ στό μεγαλύτερο μέρος τους σέ ξένους δυνάστες. Οἱ διεισδύσεις, ἔπειτα, μισθοφόρων στό στρατό καί ἄλλοφύλων στόν διοικητικό μηχανισμό τοῦ «Βυζαντίου»/Ρωμανίας ἀποδυνάμωσαν τήν ἐθνολογική συνοχή του. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἐξάλλου, (1321-1328, 1341-1355) καί ἡ ἐσωτερική ἀναρχία ἐπέτειναν τή δημογραφική συρρίκνωση. Ἀνάλογη διάσπαση παρουσίαζαν καί οἱ ἄλλοι Ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Σοβαρά, ἐπίσης, λάθη στήν οἰκονομική πολιτική τῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως ἡ συνεχῆς αὔξησις τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας εἰς βάρος τῶν μικρῶν, πού πιέζονταν ἀπό τή δυσβάστακτη φορολογία, ἡ καταχρηστική ἐπέκτασις τοῦ θεσμοῦ τῶν «προνοιαρίων» καί ἡ ὑπερβολική, πολλές φορές, αὔξησις τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, δημιούργησαν μίαν οἰκονομική ὀλιγαρχία εἰς βάρος τῶν μικροκαλλιεργητῶν τῆς γῆς, μέ ἀπόληξη τήν οἰ-

κονομική κρίση. Τό εμπόριο εἶχε περιέλθει στά χέρια τῶν δυτικῶν καί οἱ δυνατότητες γιά οἰκονομική ἀνάκαμψη περιορίστηκαν σημαντικά. Ὑπῆρχαν ὁμως καί πνευματικά αἷτια τῆς πτώσης.

Οἱ θρησκευτικές, κοινωνικές καί ἰδεολογικές ἀντιθέσεις προκάλεσαν βαθειά σύγχυση, πού λειτούργησε διαλυτικά στό σῶμα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἰδιαίτερα οἱ δυτικές ἐπιρροές καί οἱ συνεχεῖς ὑποχωρήσεις τῶν Πολιτικῶν στίς παπικές ἀπαιτήσεις, γιά τήν ἀναμενόμενη στρατιωτική βοήθεια, ὀδήγησαν στήν πνευματική ἀλλοίωση, μέ ἄμεσο κίνδυνο ἀπώλειας τῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς ταυτότητας τοῦ Γένους. Γιατί, ἂν τό «Βυζάντιο»/Ρωμανία ἔπαυε νά διατηρεῖ τήν πνευματική καί πολιτιστική ἰδιαιτερότητά του, ἀκόμη καί ἂν δέν ἔπεφτε στά χέρια τῶν Ὀθωμανῶν, θά καταλυόταν ἐσωτερικά, μεταβαλλόμενο σέ πνευματικό καί πολιτικό προτεκτοράτο κάποιας Δυτικῆς Δύναμης.

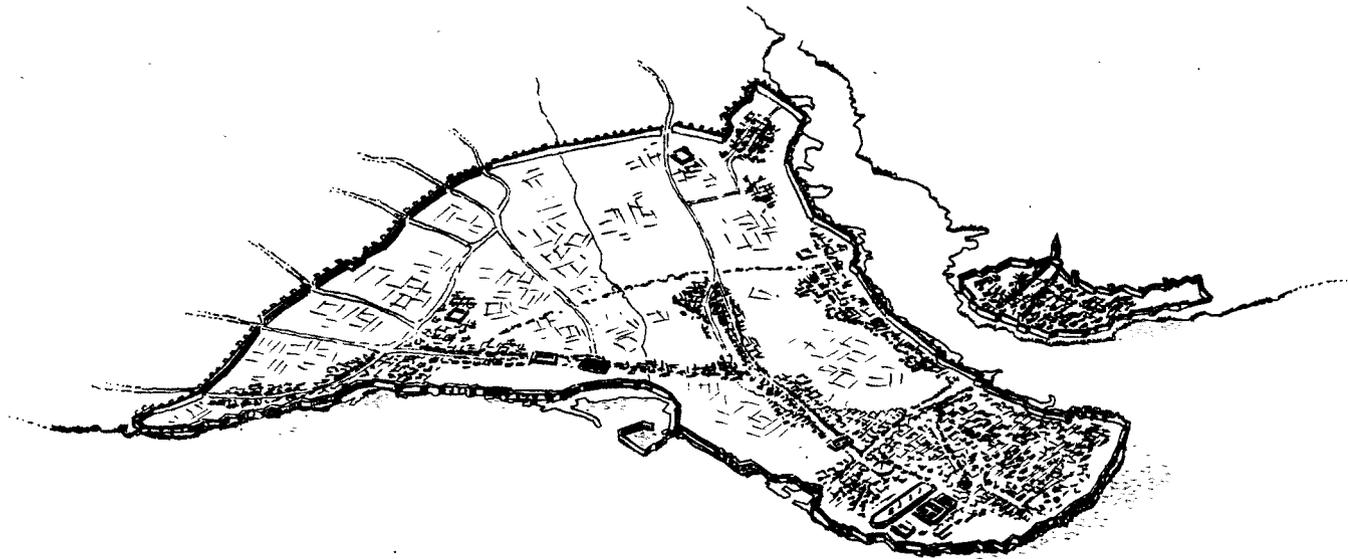
Κατά τούς Ἀθηνωτικούς ἡ πτώση ἦλθε ὡς σωτηρία, διότι κράτησε τήν πνευματική καί πολιτιστική καθαρότητα καί συνοχή τοῦ Γένους, τό ὁποῖο στή δουλεία μπόρεσε νά ἀνασυνταχθεῖ καί νά ἐπιβιώσει. Ἄλλωστε, ἡ δομή καί οἱ θρησκευτικές προϋποθέσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (ἱερός νόμος καί θεσμός τῶν μιλλετίων) ἔδωσε τή δυνατότητα στό «Γένος τῶν Ρωμαίων» (Ρούμ), δηλαδή τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, νά ἀναπτυχθεῖ ὡς συντεταγμένη κοινωνία στά ὄρια τῆς «ἐθναρχικῆς δικαιοδοσίας» τῆς Ἐκκλησίας, συνεχίζοντας τόν ἱστορικό τρόπο ὑπαρξῆς του, μαζί μέ τήν ταυτότητά του, μέσα στό εὐρύ γένος, τό ἐκκλησιαστικό σῶμα. Εἶναι δέ γεγονός, ὅτι ἡ μετά τήν ἄλωση ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καί τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶναι στήν οὐσία ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐθναρχικοῦ σώματος.

Τό γεγονός τῆς πτώσης τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε τεράστια σημασία πρῶτα γιά τούς ὀρθοδόξους πληθυσμούς της καί τήν κατοπινή τους

πορεία. Ἡ ἄλωση ὑπῆρξε μιά κρισιμότερη στιγμή στήν ἱστορία τους, σηματοδοτώντας μία περίοδο μακρᾶς δοκιμασίας, μέ μειωμένες οικονομικά καί πολιτικά τίς δυνάμεις τους. Ἄν οἱ ψυχικές καί πνευματικές δυνάμεις δέν ἦσαν ἀκμαῖες, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θά μπορούσε τό ὀρθόδοξο Γένος νά ὑπερβεῖ τίς συνέπειες τῆς πτώσης, ὅπως συνέβη μέ ἄλλους λαούς στήν ἱστορία. Ἡ ἀπώλεια, εἰδικά, τῆς Κωνσταντινούπολης, ὑπῆρξε σημαντικότερο γεγονός. Ἡ Πόλη ἦταν ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν ἐλπίδων τῶν Ρωμῶν (Ὀρθοδόξων) καί ιδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας της, παρά τή μεγάλη συρρίκνωση τῆς αὐτοκρατορίας, ἔτρεφε τήν αὐτοπεποίθησή τους καί συντηροῦσε τόν ψυχισμό τους.

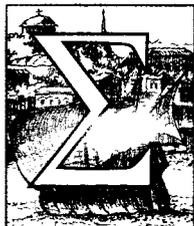
Ἀλλά καί γιά τοὺς Ὀθωμανούς ἡ ἄλωση εἶχε σημασία μεγάλη. Μέ αὐτή νομιμοποιήθηκε ἡ νίκη τους πάνω στοὺς Ἕλληνες καί τοὺς ἄλλους λαούς τῆς «Βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία μέ τό πάρσιμο τῆς Πόλης ἔγινε –καί τυπικά– Ὀθωμανική. Ἡ κατάκτηση τῶν ὑπολοίπων ρωμαϊκῶν ἐδαφῶν (Τραπεζούντας, κυρίως Ἑλλάδας) δέν ἦταν παρά ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ὑποκατάστασης τῶν Ἑλλήνων ἀπό τοὺς Ὀθωμανούς στήν αὐτοκρατορία μας. Τό σπουδαῖο ὅμως εἶναι, ὅτι τό ἄλλοτε βάρβαρο τουρκικό φύλο τῶν Ὀθωμανῶν μέσα σέ σύντομο χρόνο μπόρεσε νά συγκροτηθεῖ σέ μία πανίσχυρη αὐτοκρατορία καί νά ἐνταχθεῖ περιθωριακά στό σύστημα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἀποτελώντας πιά ἀνοιχτή ἀπειλή γιά τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη.

Ἡ βαθμιαία ἐπανεύρεση τῶν ρυθμῶν τοῦ συλλογικοῦ βίου τοῦ Γένους ἦταν καρπός τῆς αἰσιόδοξης διάθεσης τοῦ δυναμογόνου συλλογικοῦ φρονήματος, πού τό ἀποτύπωσε λυρικά ἡ ποντιακή μούσα: «Ἡ Ρωμανία κι' ἂν ἐπέρασεν ἀνθεῖ καί φέρνει κι' ἄλλο».

Προοπτική αποκατάσταση τῆς Κωνσταντινούπολης τοῦ 1453. Οἱ συνοικίες ἦταν κτισμένες κυρίως ἐκατέρωθεν τῶν βασικῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν. Οἱ πλουσιότερες συνοικίες βρίσκονταν γύρω ἀπὸ τὴ Μέση καὶ τὸν ἵππόδρομο καὶ τὸν ναὸ τῆς Ἁγία-Σοφιάς.

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης

άν σήμερα πάρθηκε ἡ Πόλη ἀπ' τόν σουλτάν Μεμέτη στό 1453, μέρα Τρίτη, βγαίνοντας ὁ ἥλιος.

Μιά τέτοια ἱστορία δέ μπορεῖ νά τή γράψῃ ἀξία κανένας· δέν πιστεύω νά βρίσκεται τέτοιος μέγας μάστορας. Κανένας, ἄς ἦτανε κι' ὁ ἴδιος ὁ Ὅμηρος, πού τραγούδησε μέ λόγια σάν κοτρώνια τόν φημισμένον ἐ-

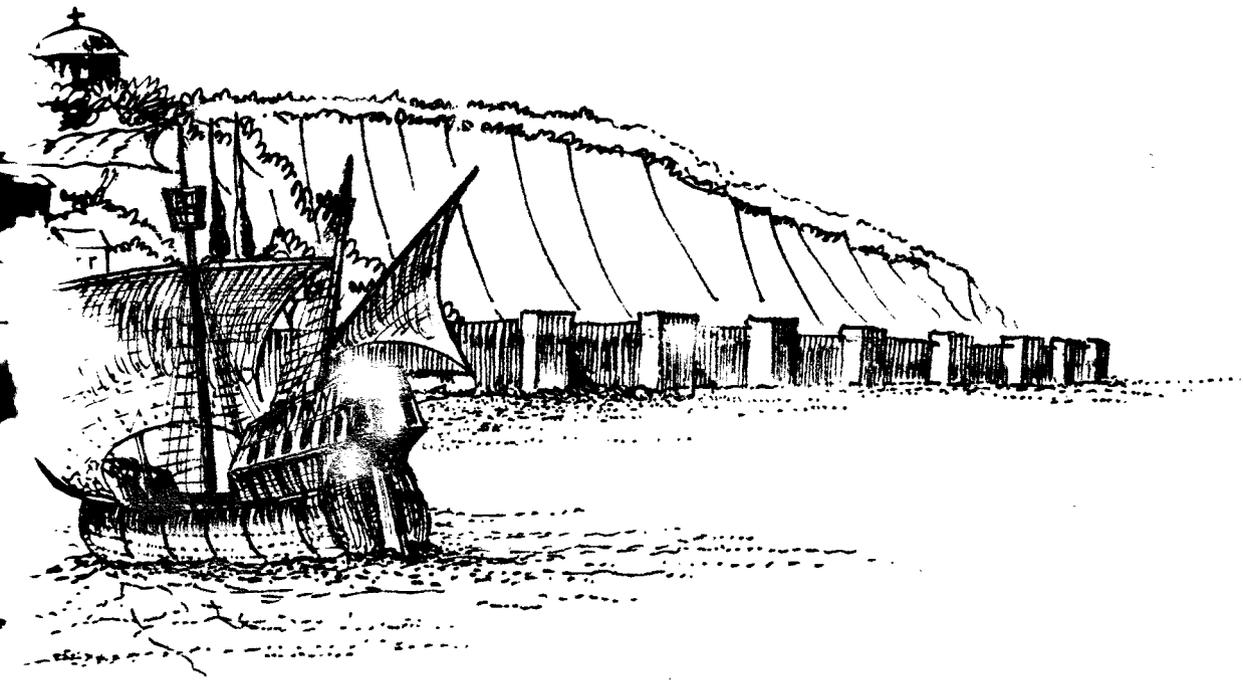
κείνο πόλεμο τῆς Τρωάδας.

Κεῖνη τή μέρα, πού δέν πρέπει νά λογαριαστῆ μηδέ στίς μέρες τῶν χρονῶν, μηδέ στίς μέρες τῶν μηνῶν, παρά νά τή σκεπάσῃ σκοτάδι, ὅπως λέγει ὁ Ἰώβ γιά τή μέρα πού γεννήθηκε, ὁ φόβος πούπιασε τοὺς ἀνθρώπους ἦτανε τέτοιος, πού τρεῖς καί τέσσερες γενιές δέ φτάζανε γιά νά συνεφέρουνε. Ἀκόμα καί σήμερα, σά διαβάζει κανένας ὅσα γράψανε οἱ ἱστορικοί ἐκείνου τοῦ καιροῦ, εἶνε στιγμές πού τρέμει στ' ἀλήθεια, σά νά βρίσκεται ὁ ἴδιος μέσα στήν Πόλη, κι' ὦρα μέ τήν ὦρα περιμένει νά δῇ τοὺς Τούρκους νά σφάζουνε τόν κόσμο μπροστά στά μάτια του.

Ἀναλόγως τά μεγαλεῖα, πού εἶδε αὐτή ἡ φημισμένη Κωνσταντινούπολη, ἀναλόγως τά χίλια χρόνια πῶζησε, ἀναλόγως στάθηκε καί τό ψυχομαχητό της. Ὅλος ὁ κόσμος ταραχτήκε· στά πειό ξέμακρα μέρη τῆς χριστιανωσύνης ἀκούστηκε ὁ βρόντος πῶκανε τό κορμί της σάν ἔπεσε ἄ-

«Τό πειό μεγάλο κάστρο, ή Κωνσταντινούπολη, ήτανε χτισμένο άπάνω στην άκρόγιαλιά». Άποψη τής Πόλης άπό τόν Βόσπορο. Όπως και σήμερα, έτσι και τότε ή Άγια-Σοφιά δέσποζε πάνω άπό τό κέντρο τής πόλης.

ψυχο ανάμεσα ἀνατολή καί δύση. Δέ μιῶ σά ρωμῖός· μιῶ σάν ἄνθρωπος γιά μιά ἀπό τίς πιό σκληρές συμφορές πού πέρασε ἡ ἀνθρωπότητα. Θερῖο πρέπει νᾶνε κανένας γιά νά μή δακρύση τό μάτι του.

Καί ποιός δέν τήν ἔκλαψε! Ἑλληνες, Βενετσάνοι, Γενοβέζοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ροῦσσοι, Πολωνοί, Ἀρμεναῖοι, ἀκόμα κ' οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι, ὅλοι τήν κλάψανε, γιατί στά καλά χρόνια της ὅλοι τήν καμαρώνανε. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε γιομᾶτος παραξενιές. Χαίρεται καί καυχιέται γιά τά σπουδαῖα πράγματα, πού μπόρεσε νά φτιάση μέ τόσους κόπους, μέ τό αἷμα τῆς καρδιᾶς του, μά πάλι ὁ ἴδιος, σάν νά τόν σπρώχνη ὁ διάολος μέ τά δικά του τά χέρια πάει καί τά χαλᾶ, ρίχνει χάμω τό εἶδωλο πού λάτρευε, τό τσακίζει καί τό ποδοπατᾶ. Σάμπως καί σήμερα, πού λέγει πώς τάχα μέρεψε, δέ δουλεύει σά μερμῆγκι νά φτιάξη ὁμορφα πράγματα, τέχνες, χτίρια, βιβλία, γιά νά τόν πιάση ἄξαφνα μιά μέρα ἡ τρέλλα νά τοῦς δώση μιά κλωτσιά καί νά πιάση πάλι ἀπό τήν ἀρχή! Ἔχω ἀκουστά, πώς σ' ἓνα νησί τῆς Ἰνδίας, ἐκεῖ δά πού οἱ ἄνθρωποι ζοῦνε εἰρηνικά καί κουβεντιάζουνε γνωστικά, στά καλά καθούμενα τοῦς πιάνει ἄξαφνα μιά μανία καί τρέχουνε σά λυσσασμένοι στοῦς δρόμους, σκοτώνοντας ὅποιον λάχη μπροστά τους. Ἐνα τέτοιο πρᾶγμα πιάνει κάθε τόσο καί τήν ἀνθρωπότητα, γίνεται θηρίο ἀήμερο καί δαγκώνει τά κρέατά της.

Σάν ἓνα μπουρίνι, πού μέ μιᾶς μελανιάζει ὁ οὐρανός καί γίνεται ἡ μέρα σά νύχτα κι' ἀκούγονται ἀπό μακρυά βροντές κι' ἀστροπελέκια, καί σέ λίγο ξεσπᾶ ὁ δρόλαπας, κι' ὁ φόβος σφίγγει κάθε καρδιά, ἀπό τοῦ πουλιοῦ πού κελαῖδοῦσε πρὶν ἀπό λίγο, ἴσαμε τοῦ λιονταριοῦ, ποῦνε καμωμένη ἀπ' ἀτσάλι, ἔτσι ξέσπασε ἀπάνω στή γερασμένη τήν Πόλη ὁ σίφουνας καί τήν ἔκανε στάχτη. Μέσα σέ 55 μέρες χάθηκε ὁ, τι γίνηκε σέ χίλια χρόνια.

Αὐτός ὁ θανατερός ἄνεμος ἔπιασε νά φυσᾶ ἀπό τίς ἐρημιές τῆς Ἀσίας, ἀπό τοῦς τόπους πού δέ φυτρώνει χορτάρι, σπρώχοντας κατά

δῶθε ἓνα κοπάδι ἀνθρώπους δίχως σπίτια, δίχως χωράφια, ἀγρίμια ἄκαρδα, πού τᾶχε κάψει ἢ ἄπονη φύση μέ τό κρύο, μέ τήν πείνα καί μέ τόν πόλεμο. Σάν τούς λύκους, πού λυσσᾶνε σάν πέση πολύ χιόνι στά βουνά καί τρῶνε ὁ ἓνας τόν ἄλλον, ἔτσι πλανιόντανε αὐτά τά πλάσμα-
τα, ὡς πού φτάζανε σέ τοῦτα τά σύνορα, πού ζούσανε ἀρχαῖες φυλές, ἀνθρώποι ποῦχανε σπίτια θεμελιωμένα ἀπό χιλιάδες χρόνια, ποῦχανε καί καράβια καί κουβαλούσανε ἀπό μακρῶν κάθε τι, ποῦνε γιά τήν κα-
λοπέραση τ' ἀνθρώπου. Τό πειό μεγάλο κάστρο, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἦτανε χτισμένο ἀπάνω στήν ἀκρογιαλιά, ἀνάμεσα σέ δύο στεριές, γιο-
μᾶτο σπίτια, μαγαζιά, ἐκκλησιές, παλάτια, συντριβάνια, ὅλα ἀπό πέ-
τρα καί μάρμαρο. Οἱ ἀνθρώποι ἦτανε ντυμένοι μέ ροῦχα ἀκριβά, γρά-
φανε καί διαβάζανε ἀπάνω στό χαρτί, ξέρανε πράγματα λογῆς-λογῆς,
τέχνες καί ζαναάτια* πολλά. Εἶχανε πλῆθος ἀγάλματα στεριωμένα ἀ-
πάνω σέ κολῶνες ἀπό χρωματιστά μάρμαρα, εἰκόνες ζωγραφισμένες ἀ-
πάνω σέ σανίδια μέ μπογιές καί μέ χρυσάφι, καμπάνες κρεμασμένες στά
καμπαναριά, πράγματα πού οἱ Τοῦρκοι ἀπορούσανε μέ τί τρόπο τά
φτιάνανε. Ἄλογα τρέχανε χλιμιντριζοντας μέσα στά μεϊντάνια, κ' οἱ ἀν-
θρώποι περπατούσανε ἀπάνω σέ δρόμους πού ἦτανε στρωμένοι μέ πε-
λεκπές πέτρες. Τί κάστρο ἦτανε τοῦτο, γιομᾶτο ἀπό θαυμαστά πράγ-
ματα, πού μηδέ ὁ Προφήτης δέν τᾶχε στόν Παράδεισο!

Δίχως νά χάσουνε καιρό τό ζῶσανε, ὁ σουλτάν Μεμέτης σά φίδι τό
περιτύλιξε. Τοῦτοι ποῦχανε ἔρθει ἀπό τήν Ἀσία ἦτανε σά λιονταρό-
πουλα ἀδάμαστα· εἶχανε κότσα γερά, τό αἷμα τους ἔβραζε σά μούστος.
Μά οἱ ἄλλοι πού ἦτανε σφαλισμένοι μέσα στό σαραβαλιασμένο κά-
στρο, ἦτανε ράτσες γερασμένες, κουρασμένες ἀπ' τά πάθια, ἀπ' τά βι-

* Ἐπαγγέλματα

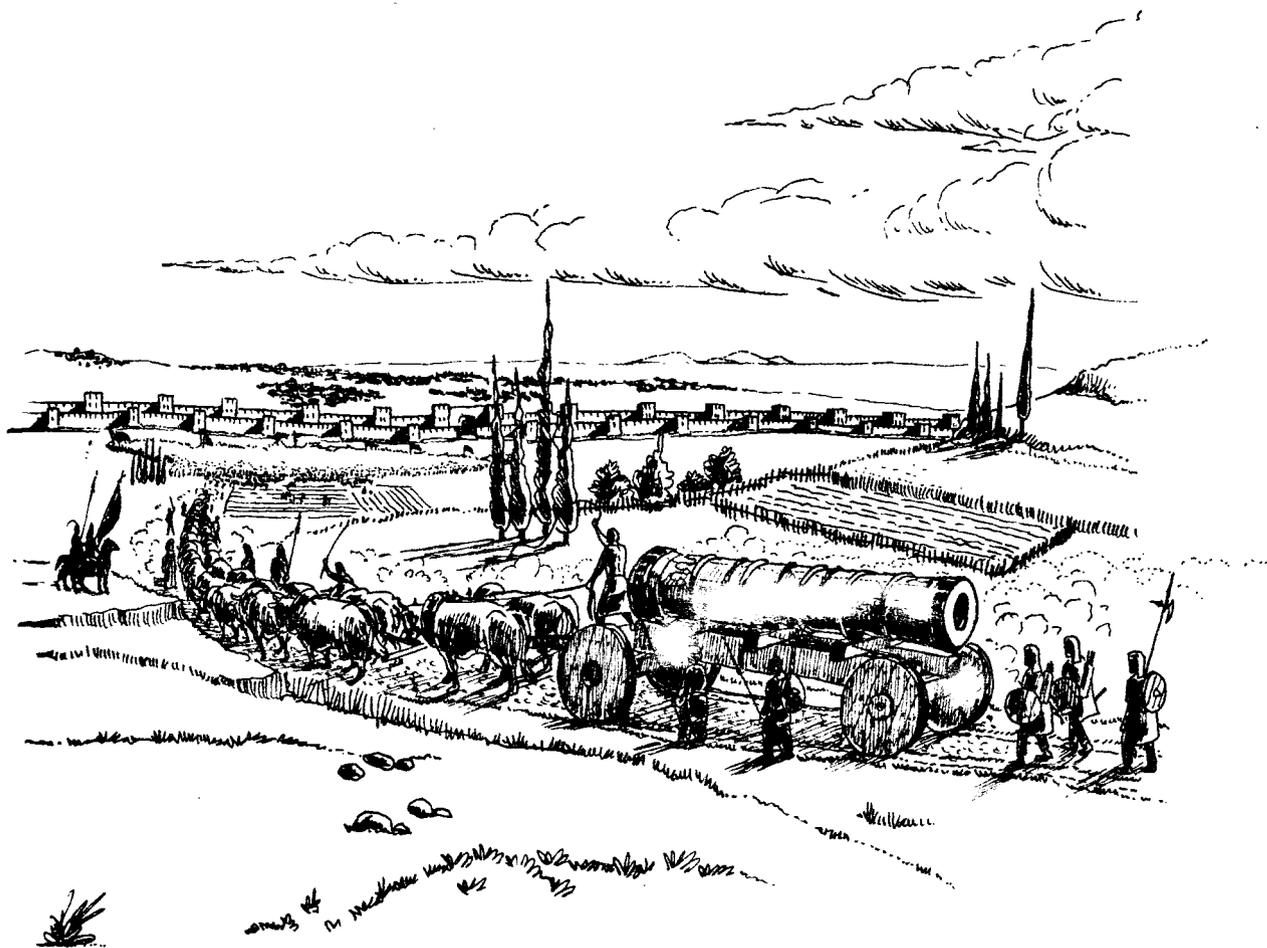
βλία κι' από τήν προσευχή, περήφανοι γιά τό σόϊ τους, θλιμμένοι γιά τό κατάντημά τους. Ὁ σουλτᾶνος ἔδερνε μέ τό καμουτσί τούς στρατιῶτες του, τούς μαχαίρωνε, τσάκιζε τό κεφάλι τους μέ τό χρυσό τοποῦζι πού βαστούσε στό χέρι του. Μά ὁ βασιλέας, πού ἦτανε σφαλισμένος μέσα στό κάστρο, μιλοῦσε στους δικούς του σά Χριστός μέ τ' ἀγκάθινο στεφάνι ὅπου τῶχε γιά κορώνα βασιλική. Δέ διάταζε τούς στρατιῶτες του, τούς παρακαλοῦσε μέ τή θλιμμένη φωνή του, μέ τά μάτια του, πού ἦτανε μελανιασμένα ἀπ' τήν ἀγρύπνια.

Οἱ Τοῦρκοι ἦτανε ὡς τετρακόσιες χιλιάδες· ἀπ' αὐτούς οἱ ἑκατό ἦτανε καβαλλαραῖοι. Οἱ Χριστιανοί, πού σπκῶνανε ἄρματα, μαζευόντανε ὅλοι ὅλοι ἑφτά χιλιάδες, Ἕλληνες, Βενετσάνοι καί Γενοβέζοι.

Ἡ πολιορκία ἄρχισε στίς 5 Ἀπριλίου. Ὁ σουλτᾶνος ἔστησε τήν τέντα του κοντά στήν Καστρόπορτα Καλιγαρία καί κούρντισε ἀπάνω της τό μεγάλο κανόνι τοῦ Οὐρμπάν. Ὑστερώτερα ὅμως τό κουβάλησε μπροστά στήν πόρτα τοῦ Ρωμανοῦ. Γιά νά τό γιομίσουνε χρειάζόντανε δύο ὄρες σωστές, καί γιά τοῦτο βαροῦσε μονάχα ἑφτά φορές τή μέρα. Σαράντα ζευγάρια βόδια τό τραβούσανε, γιά νά τό φέρουνε ἀπό τήν Ἀδριανούπολη, καί γιά νά περάσουνε δύο μερῶν δρόμο κάνανε δύο μῆνες. Τετρακόσοι γενιτσάροι τό βαστούσανε γιά νά μῆ γύρη, διακόσοι ἀπό κάθε μεριά. Ὁ σουλτᾶνος κράτησε γύρω στήν τέντα του δεκαπέντε χιλιάδες γενιτσάρους. Τό βουνό ποῦνε ἀπάνω ἀπ' τό Γαλατᾶ, τῶπιασε ὁ Ζαγανό πασᾶς. Ναύαρχος ἦτανε ὁ Μπαλτάογλους, κ' εἶχε στόν ὄρισμό του καμμιά τετρακοσαριά καράβια, τά πειό πολλά μαοῦνες καί μικρά μπριγκαντίνια.

Τά καράβια πάλι, ποῦχανε οἱ Χριστιανοί, ἦτανε τρία γενοβέζικα, ἕνα γαλλικό, ἕνα σπανιόλικο, τρία κρητικά καί τρεῖς μεγάλες Βενετσάνικες γαλέρες.

Ἰσαμε τίς 18 οἱ Τοῦρκοι βαρούσανε μέ τό κανόνι καί κάνανε ψευτοπόλεμο. Οἱ γενιτσάροι χυμίζανε σάν ζῶα χωρίς νά λογαριάζουνε τή

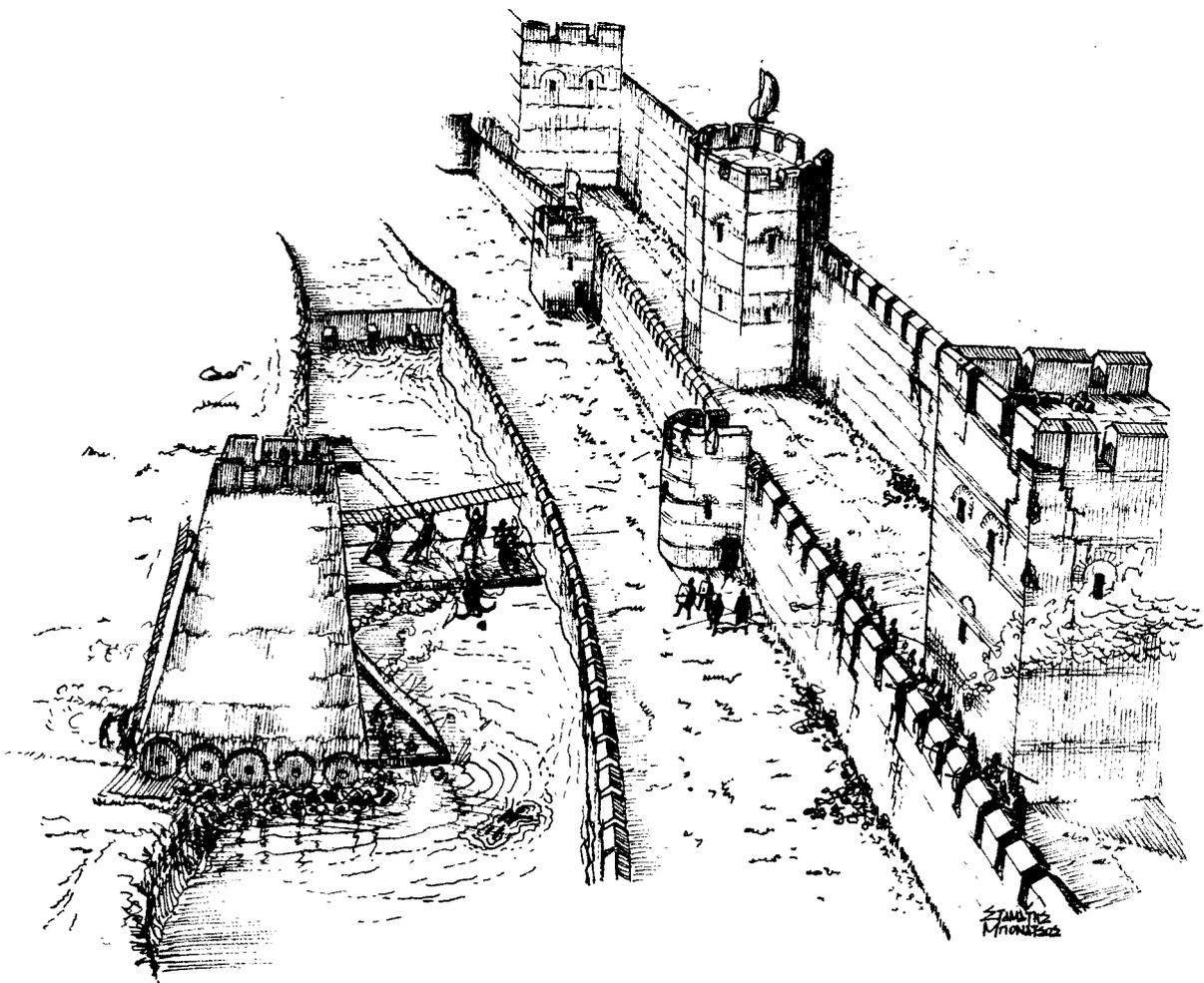

Τό μεγάλο κανόνι: «Σαράντα ζευγάρια βόδια τό τραβούσανε, γιά νά τό φέρου-
νε από τήν Άδριανούπολη». Άποτελείτο από δύο τμήματα πού βίδωναν μεταξύ
τους καί τό καθένα ζύγιζε 8-9 τόνους. Έδῶ αναπαριστάνεται ἡ μεταφορά τοῦ
ένός τμήματος.

ζωή τους, κι' ἄμα σκοτωνότανε κανέναν, πηγαίνανε οἱ ἄλλοι καί τόν παίρνανε στόν ὄμο τους. Κι' ἂν σκοτωνόντανε ἢ λαβωνόντανε καί τοῦτοι, τρέχανε πάλι ἄλλοι Τοῦρκοι καί τούς παίρνανε. Μποροῦσε νά σκοτωθοῦνε δέκα, παρά ν' ἀφήσουνε ἕναν σκοτωμένον.

Ἐξόν ἀπ' τό μεγάλο κανόνι, οἱ Τοῦρκοι εἶχανε κι' ἄλλα πολλά μικρότερα, καί πλῆθος μηχανές, βαλίστρες λεγόμενες, πού σφεντονίζανε βροχή ἀπό πέτρες κι' ἀπό σαῖτες.

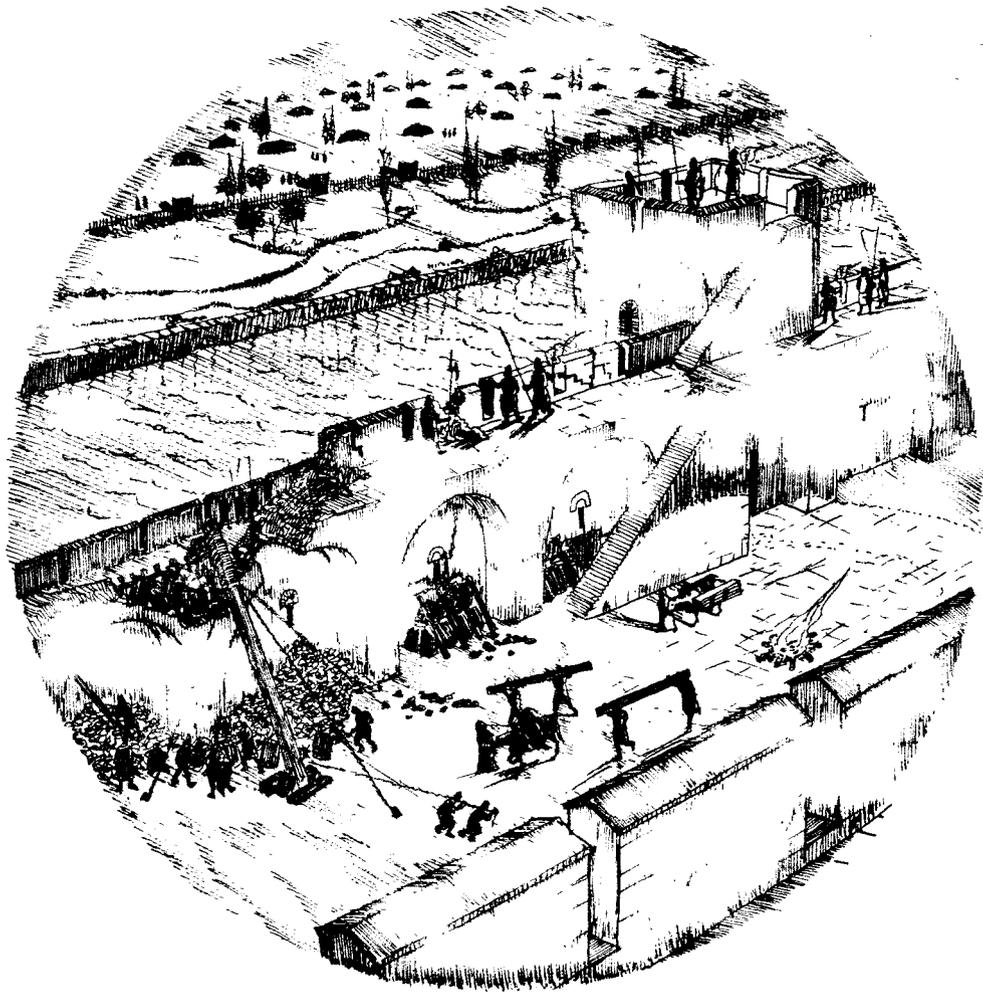
Στίς 18 ἕνα κοπάδι Τοῦρκοι χύθηκε καταπάνω στό κάστρο μέ τόση βουή καί τέτοιο οὔρλιασμα, π' ἀκουγότανε ἴσαμε τήν ἀνατολή, δώδεκα μίλια μακρῶ ἀπ' τό στρατόπεδο. Μά δέ μπορέσανε νά κάνουνε τίποτα. Σκοτωθήκανε μονάχα διακόσιοι Τοῦρκοι. Κάνανε καί μιᾶ μεγάλη τέντα ἀπό τομάρια ἄσπρα καί κόκκινα, καί φυλαγμένοι ἀπό τούτη τή σκεπή, σιμώσανε στό κάστρο κι' ἀνοίξανε λαγούμια μέσα στή γῆ καί φτάξανε ἀπό κάτω ἀπ' τά σπίτια. Μά οἱ Γραικοί ἀνοίξανε ἄλλες τρύπες καί διώξανε αὐτούς τούς τυφλοπόντικους. Ὑστερ' ἀπό λίγες μέρες οἱ Τοῦρκοι σκαρώσανε πάλι μιᾶ μεγάλη καί φοβερή μηχανή, πού τήν εἶπανε οἱ παλιοί Ἑλέπολι. Ἀπ' ὄξω κι' ἀπό μέσα τήν εἶχανε καπλαντισμένη μέ τρία ἀπανωτά βοδοτόμαρα, κι' ἀπάν' ἀπάνω εἶχε πύργους κλεισμένους πάλι μέ τομάρια γιά νά φυλάγωνται οἱ πολεμιστές, κ' ἕνα σωρό ρόδες γιά νά τήν κυλᾶνε. Σάν τήν εἶδανε, ἄξαφνα τό πρωί οἱ Ἕλληνες, εἰδοποιήσανε τό βασιλιᾶ καί πῆγε μέ τήν ἀκολουθία του νά δοῦνε αὐτή τήν παράξενη μηχανή. Κι' ἄμα τήν εἶδανε, ἀπομείνανε σάν πεθαμένοι. Οἱ Τοῦρκοι τή γεμίσανε μέ ξύλα καί μέ χῶματα κι' ἀφοῦ τήν κολλήσανε κοντά στό κάστρο, πασχίσανε νά βουλώσουνε τό χαντάκι, πού βρισκότανε ὀλοτρόγυρα στό φρούριο καί νά κατεβάσουνε ἀπάν' ἀπό τούς πύργους κάτι γιοφύρια ποῦχανε ἔτοιμα καί νά τά ρίξουνε ἀπάνω στό φρούδι τοῦ κάστρου. Μά οἱ Χριστιανοί πολεμήσανε μέ παλληκαριά καί γκρεμνίζανε τούς Τούρκους μέσα στό χαντάκι. Τίς τρύπες, ὅπου ἀνοίγανε οἱ μπάλλες πῶριχνε τό μεγάλο κανόνι, κάτι κοτρῶνες φοβερές

Ἐλέπολις: «... οἱ Τοῦρκοι τὴ γεμίσανε μὲ ξύλα καὶ μὲ χώματα... πασχίσανε νὰ μολώσουνε τὸ χαντάκι». Στὴν εἰκόνα διακρίνεται ἡ πολιορκητικὴ μηχανὴ μπροστὰ ἀπὸ τὴν τάφρο, τὸ μικρὸ τεῖχος καὶ τὸ μεγάλον τεῖχος.

ἀπό μάρμαρο τῆς Μαύρης Θάλασσης στρογγυλεμένες μέ τό καλέμι, τίς βουλώνανε γρήγορα μέ ξύλα καί μέ βαρέλια γιομάτα χῶμα. Σέ τούτη τή δουλειά δουλεύανε γυναῖκες, παιδιά, παπάδες καί δεσποτάδες ἀκόμα. Καταφέρανε μάλιστα νά κάψουνε καί τή μεγάλη μηχανή κι' ἄλλες πειό μικρές. Ὁ σουλτάν Μεμέτης, σάν τήν εἶδε νά καίγεται, ὠρκίσθηκε πῶς κ' οἱ τριανταεφτά χιλιάδες προφῆτες νά τοῦ τό λέγανε, πάλι ποτέ δέν θά τό πίστευε.

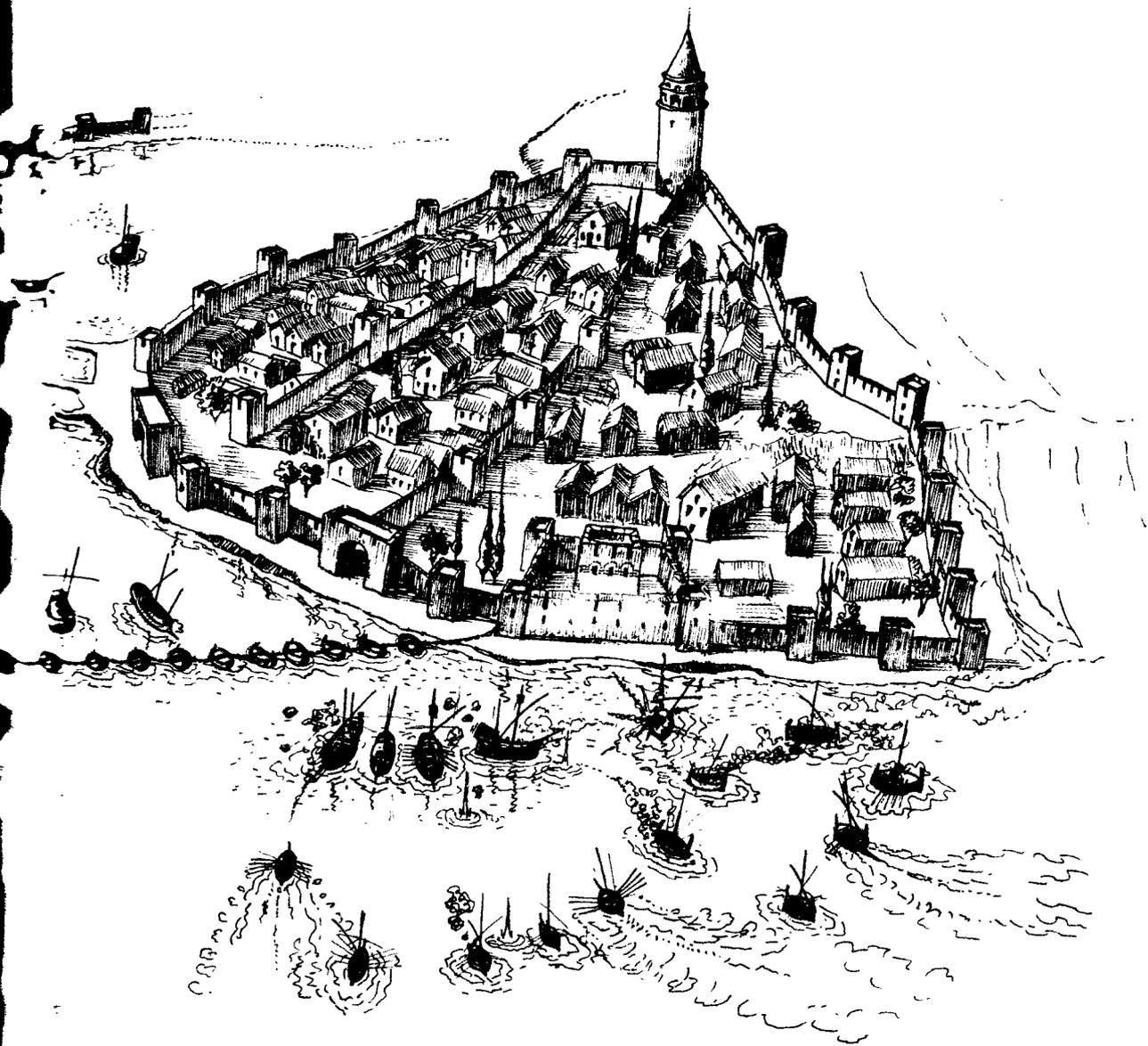
Οἱ δυστυχισμένοι οἱ Χριστιανοί πήρανε λιγάκι ἀπάνω τους, ποῦχε κόψει τό αἷμα τους. Μέρα νύχτα ἀκούγανε κείνο τ' ἄγριο τ' ἀνθρωπομάζωμα νά οὐρλιάζη κάτ' ἀπ' τά τειχιά. Καί τοῦτα δά ἦτανε τόσο σαραβαλιασμένα, πού πολλές φορές γκρεμιζόντανε μονάχα ἀπό τό βρόντο τοῦ κανονιοῦ. Νύχτες ὀλάκερες δέ σφαλίζανε μάτι. Ἀπό τά μικρά παιδιά ὡς τοὺς γέρους ὅλοι δουλεύανε, κουβαλούσανε χῶματα καί πέτρες. Κ' οἱ καλογέροι εἶχανε ζωσθῆ τ' ἄρματα καί βαστούσανε ἓνα κομμάτι τοῦ κάστρου. Στήν πόρτα τοῦ Ρωμανοῦ ἔστεκε ὁ βασιλιᾶς, ἔχοντας κοντά του τό γενοβέζο Γιουστινιάνη, τόν ἀρχιστράτηγο, καί τόν δόν Φραγκίσκο ἀπ' τό Τολέδο, μαζί μέ πεντακόσους διαλεχτούς γενοβέζους. Τήν πόρτα, τή λεγόμενῃ Μυρίανδρο, τή βαστούσανε δυό ἀδέρφια ἀντρειωμένα, ὁ Παῦλος κι' ὁ Ἀντώνης Μπογιάρδοι. Τήν πόρτα τῆς Καλιγαρίας τή διαφεντεύανε ὁ Θόδωρος ἀπό τήν Κάρυστο κι' ὁ Γιάννης Γερμανός, ὁ ἓνας πρῶτος στό δοξάρι κι' ὁ ἄλλος στ' ἀρκεμποῦζι. Στήν Ξυλόπορτα καί στόν Πύργο τοῦ Ἄνεμᾶ στεκότανε ὁ γενοβέζος καπιτάνιος Λεονάρδος Λαγκάσκος. Στήν κόρδα τοῦ κάστρου, πού κύτταζε κατά τό λιμάνι, ἦτανε ὁ ναύαρχος Νοταρᾶς. Ὁ καπιτάν Γαβριήλ Τρεβιζάνος εἶχε ἀραδιασμένα τά καράβια του ἀπό τήν κόχη τοῦ κάστρου ἴσαμε τό φάρο κι' ὁ Ἀνδρέας Ντίνος φύλαγε μέ τά δικά του τό μπάσιμο τοῦ λιμανιοῦ. Ὁ σπανιόλος Πέτρος Τζουλιάνος βαστοῦσε τό μέρος ποῦνε ἀπ' τό παλάτι τοῦ Βουκολέοντα ὡς τό Κοντοσκάλι. Ἦτανε κι' ἄλλοι πολεμάρχοι σ' ἄλλες μεριές.

«Τίς τρύπες ὅπου ἀνοίγανε οἱ μπάλλες πῶριχνε τό μεγάλο κανόνι,... τίς βουλώνανε γρήγορα μέ ξύλα καί μέ βαρέλια γεμάτα χῶμα». Διακρίνεται τό μικρό τεῖχος κατά τήν ἐπίσκευή του ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Πόλης, καί μπροστά ἀπό αὐτό ἡ τάφρος. Στό βάθος διακρίνεται τό στρατόπεδο τῶν Τούρκων.

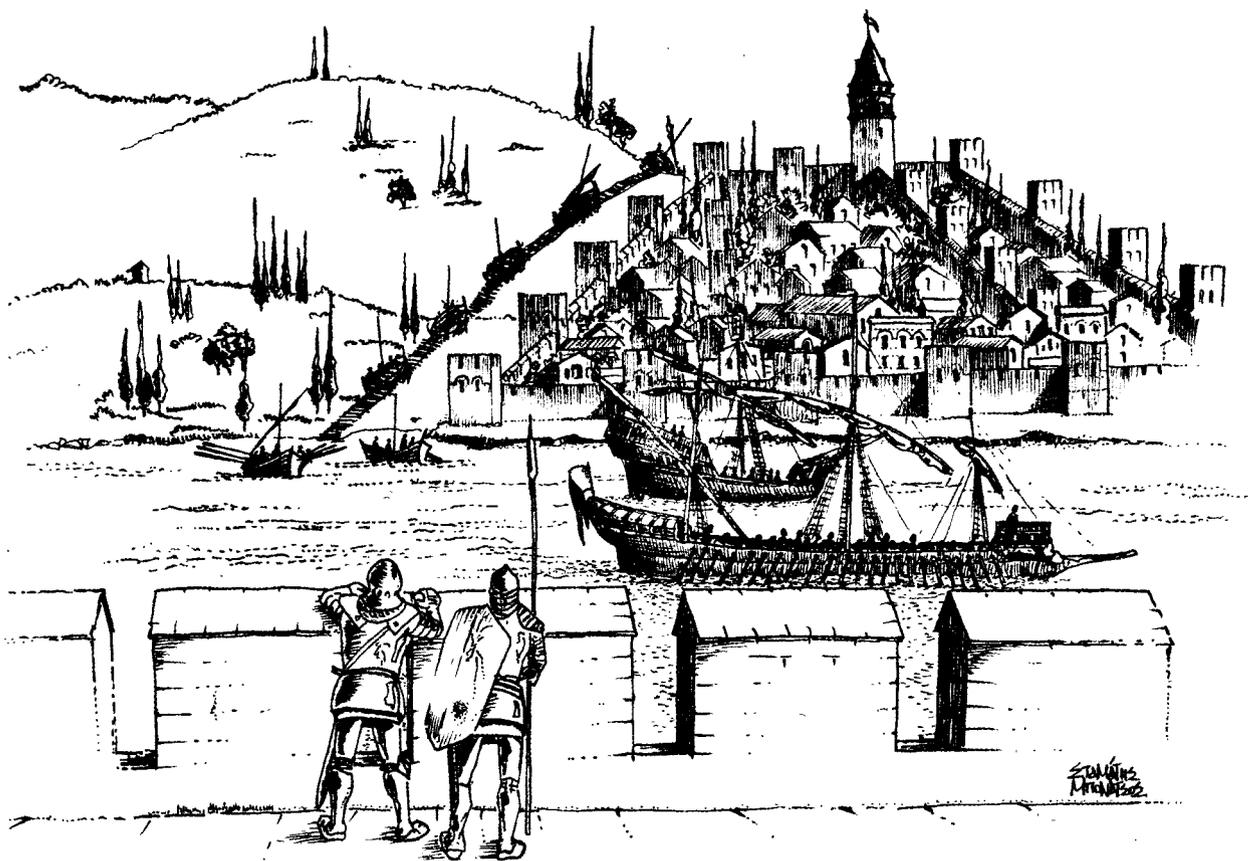
«Στίς 20 τοῦ Μαγιοῦ... ἡ θάλασσα ἔπηξε, πῶλεγεσ πῶς ἦτανε νησί δασωμένο ἀπό κατάρτια». Στό μέσο ἡ μεγάλη ἀλυσίδα πού ἔφραζε τήν εἴσοδο τοῦ Κερατίου κόλπου. Τό ἓνα τῆς ἄκρο εἶχε στερεωθεῖ στόν πύργο τοῦ Εὐγενίου, στήν ἀκρόπολη τῆς Κωνσταντινούπολης, καί τό ἄλλο ἄκρο στό καστέλλιον τοῦ Γαλάτου δίπλα στά παραθαλάσσια τείχη τῆς Περαιάς (=Πέραν). Στριζόταν ἐπάνω σέ πλωτῆρες.

Θέλω νά συντομέψω τά καθέκαστα, μά δέν ξέρω τί νά πῶ καί τί ν' ἀφήσω. Κατά τή στεριά νά κυττάξω, γιά κατά τή θάλασσα;

Στίς 20 τοῦ Μαγιοῦ, τ' ἀπόγευμα, φανήκανε τέσσερα χριστιανικά καράβια γιά νά δώσουνε βοήθεια. Ἐρχόντανε πρῦμα, μά σά φτάζανε κοντά στήν Πόλη, ἔπεσε μέ μιᾶς ὁ ἀγέρας καί καρφωθήκανε στόν τόπο. Ὁ σουλτᾶνος σάν εἶδε πῶς τόν βοηθοῦσε ὁ προφήτης, πρόσταξε εὐθύς τά καράβια του νά κινήσουνε καταπάνω τους. Τά τούρκικα χυμίζανε μέ τούμπανα καί μ' ἀλαλαγμό φοβερόν, κ' ἔπιασε πόλεμος, πού φοβηθήκανε ὡς καί τά ξύλα τ' ἄψυχα. Τό κάθε ἓνα ἀπό τά τέσσερα χριστιανικά καράβια πάλευε ἄλλο μέ πέντε, ἄλλο μέ τριάντα κι' ἄλλο μέ σαράντα τούρκικα. Ἡ θάλασσα ἔπηξε, πῶλεγες πῶς ἦτανε νησί δασωμένο ἀπό κατάρτια. Τρεῖς ὥρες ἦτανε κολλημένα, δίχως νά μπορέσουνε οἱ Τοῦρκοι νά τά πατήσουνε. Ἀπάνω στά τέσσερα καράβια ἔπεφτε βροχή ἀπό σαγίτες, βροχή ἀπό φωτιά, πού σφεντονίζανε οἱ ζαροβοτάνες. Οἱ τσάγκρες ἀμολούσανε στουπιά ἀναμμένα, δεμένα ἀπάνω σέ σαγίτες. Βουτηχτές βουτούσανε ἀποκάτω ἀπ' τίς καρίνες καί πολεμούσανε νά τά τρυπήσουνε. Οἱ Χριστιανοί πάλι ἀδειάζανε ἀπάνω στούς Τούρκους λεβέτια μέ κατράμι καί λυωμένο ξύγκι. Ὁ καπιτάν Φλικτανέλος κ' οἱ τρεῖς ἀντρειωμένοι συντρόφοι του ἀπό τᾶλλα τρία καράβια, ὁ Κατανέος, ὁ Νοβάρης κι' ὁ Βαλονάρης, πολεμούσανε σάν λιοντάρια. Ἡ θάλασσα εἶχε γιομίσει ἀπ' τά κοντάρια κι' ἀπ' τίς σαγίτες καί τά τούρκικα δέ μπορούσανε νά κουνηθοῦνε. Πολλά ἀπό δαῦτα τρακάρανε καί βουλιάζανε, ἄλλα πάλι λαμπαδίσανε καί γινήκανε στάχτη. Ὁ κόσμος εἶχε μαζευτῆ καί κύτταζε ἀπάν' ἀπό τό κάστρο. Ὁ σουλτᾶνος ἄφριζε, φώναζε, σά νᾶχε χάσει τό λογικό του. Στό τέλος, σάν εἶδε πῶς θά ξεφεύγανε οἱ Χριστιανοί, καβαλλίκεψε τᾶλογό του, τό σπιρούνισε καί χύμιξε μέσα στή θάλασσα, τραβώντας κατά τά καράβια, κι' ἀπό πίσω του πέσανε στό νερό οἱ πασάδες του. Οἱ ναῦτες, πού δέν ἦτανε μακρύτερα ἀπό μιά πετριά, βλέποντας τόν ἀφέντη τους νά πέφτη στό νερό, ὠρμή-

«Ο σουλτάνος πέρασε τὰ καράβια του μέσα στό λιμάνι, κυλώντας τα ἐπάνω στή στεριά, πού τήν ἄλειψε μέ ξύγκι». Ἡ γλύστρα ἔπιανε ἀπό τό Βόσπορο ἕως τόν Κεράτιο κόλπο καί περνοῦσε βόρεια τοῦ Γαλατᾶ.

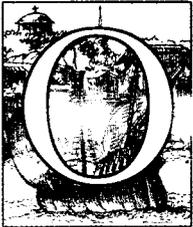
σανε μέ περισσότερη μανία στή φωτιά, μά άδιαφόρετα. Σέ μία στιγμή φύσηξε λίγος άγέρας και τά τέσσερα καράβια περάσανε ανάμεσα στά τούρκικα, μπήκανε στό λιμάνι και τό κλείσανε μέ τήν άλυσίδα. Μέσα σέ τρεις ώρες σκοτωθήκανε άπάνω άπό δώδεκα χιλιάδες, όπως λέγει ό Φραντζής, πράγμα άπίστευτο.

Τήν άλλη μέρα ό σουλτάνος είπε νά φέρουνε μπροστά του τό Μπαλτάογλου, τό ναύαρχο, κι' άφοϋ τόν έβρισε, ώρμησε νά κόψη τό κεφάλι του μέ τό σπαθί του, μά κείνος έπεσε στά πόδια του και τούπε: «Άφέντη μου, κύτταξε μέ τά μάτια σου πώς μονάχα στό καράβι μου άπάνω σκοτωθήκανε έκατό δεκαπέντε δούλοι του Προφήτη, κ' έγώ δέ ξεκόλλησα μηδέ στιγμή άπό τήν πρύμη τ' άπιαστου καραβιού. Βουλιάξανε και καήκανε τόσα καράβια και τόσος κόσμος σκοτώθηκε, πού φαίνεται πώς ήτανε θέλημα του Θεού νά ξεφύγουνε οί γκιαούρηδες. Ωστε, σέ παρακαλώ, πάψε τό θυμό σου και συγχώρησέ με.» Ό Μεμέτης δέν τόν σκότωσε, μά τόν έδειρε άλύπτητα μέ τό καμουτσί του πουΰχε χρυσό πόμολο και τό βαστούσε πάντα στό χέρι του.

Πού νά ξιστορήση κανένας, άκόμα και μέ δυό λόγια, τό πώς πέρασε ό σουλτάνος τά καράβια του μέσα στό λιμάνι, κυλώντας τα άπάνω στή στεριά, πού τήν άλειψε μέ ξύγκι, τό πώς ό Γιουστινιάνης θέλησε νά κάψη τή νύχτα τήν τούρκικη άρμάδα, μά οί Τουρκοί γκρεμνίσανε ένα κανόνι άπάν' άπό τό κάστρο και βουλιάξανε τό πυρπολικό, έπειδής ήτανε προδομένο τό σχέδιο των Χριστιανών. Σάν ξημέρωσε σφάξανε μπροστά στά μάτια των Έλλήνων κάτ' άπό τό κάστρο, τά παλληκάρια πουΰχανε πιασμένα. Μιάν άλλη μέρα οί Ρωμιοί θελήσανε νά κάψουνε τό γεφυρι, πουΰχανε ρίξει οί Τουρκοί άπάνω στό λιμάνι. Προφτάξανε και κάψανε μονάχα ένα καράβι τούρκικο, γιατί οί Τουρκοί βουλιάξανε μέ τίς πέτρες τά έλληνικά καΐκια. Τήν άλλη μέρα πάλι σφάξανε όσους πιάσανε άπό βραδύς. Τότε κ' οί Έλληνες σκοτώσανε άπάνω στό κάστρο καμμιά διακοσαριά Τούρκους, πουΰχανε πιασμένους.

Στίς ἑφτά βδομάδες, ἔστειλε ὁ σουλτᾶνος τό γαμπρό του Ἰσφεντιάρογλου στό βασιλιᾶ Κωνσταντῖνο νά τοῦ πῆ νά πάψουνε τόν πόλεμο καί νά τοῦ παραδώσῃ τήν Πόλη γιά νά μή χυθῆ ἄλλο αἷμα καί γιά νά μή σκλαβωθοῦνε τόσος λαός. Καί πώς τόν ἄφηνε νά πάρῃ μαζί του ὅ,τι ἤθελε καί νά πάγῃ νά βασιλέψῃ στό Μοριᾶ, δίχως νά τόν πειράξῃ κανένας. Ὁ Παλαιολόγος ὁμως δέν τό παραδέχτηκε κι' ἀποφάσισε νά σκοτωθῆ. «Τό δέ τήν πόλιν σοι δοῦναι οὔτ' ἐμόν ἐστί, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γάρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καί οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν.»

Τό πάρσιμο τῆς Πόλης

σουλτᾶνος, σάν γυρίσανε οἱ ἀπεσταλμένοι του καί τοῦ πῆγανε τήν ἀπόκριση τοῦ Παλαιολόγου, πὼς δέν παραδίνει τήν Πόλη, ἀποφάσισε μέ κάθε τρόπο νά τήν πατήση.

Στίς 24 Μαγιοῦ πρόσταξε τούς τελάληδες καί διαλαλήσανε στό στρατόπεδο πὼς στίς 29 θά γινότανε τό μεγάλο γιουροῦσι* ἀπό στεριά κι' ἀπό θάλασσα.

Στίς 26 καί στίς 27 τή νύχτα, οἱ Τοῦρκοι ἀνάψανε τόσες φωτιές καί τόσα φανάρια, καί τέτοιες ἀγριοφωνές καί βουητό ἔβγαιναν ἀπ' τό στρατόπεδό τους, πού οἱ χριστιανοί νομίσανε πὼς φτάζανε πιά τά συντέλειά τους.

Τή Δευτέρα, στίς 28 Μαγιοῦ, ὁ σουλτᾶνος εἶπε καί διαλαλήσανε νά τοιμασθοῦνε οἱ στρατιῶτες γιά τόν μεγάλο πόλεμο, νά λουστοῦνε ἑφτά φορές καί νά νηστέψουνε. Τούς ἔβγαλε κ' ἕναν λόγο καί τούς εἶπε πὼς σάν πάρουνε τήν Πόλη θά τούς τήν ἀφήσῃ τρεῖς μέρες καί τρεῖς νύχτες,

* Ἐφοδος

καί πῶς θέ νᾶνε δικά τους ὅ,τι βροῦνε μέσα, χρυσάφι, ἀσῆμι, φορέματα, ἄντρες, παιδιά καί γυναῖκες· καί πῶς ὅσοι εἶνε γιά νά σκοτωθοῦνε, καθώς γίνεται πάντα στόν πόλεμο, αὐτοί δέ μποροῦνε νά ξεφύγουνε, γιατί εἶνε γραμμένο ἀπό πρὶν ἀπάνω στό κούτελό τους, ὅπως λέγει ὁ Προφήτης· καί πῶς θά πᾶνε στόν Παράδεισο νά τρῶνε καί νά πίνουνε παντοτεινά μαζί μέ τόν Προφήτη, καί νά κοιμοῦνται μέ τίς πειό ὁμορφες γυναῖκες. Οἱ Τοῦρκοι ἐνθουσιαστήκανε ἀπό τά λόγια του καί βάλανε κάτι φωνές, πού πολλές γυναῖκες ἀποβάλανε.

Ἄπ' τό πρῶι εἶχανε στό στρατόπεδό τους μεγάλο σῦρε-φέρε. Οἱ ντε-λάληδες τριγυρίζανε μέ τούμπανα καί μέ ζουρνάδες καί λέγανε: «Γειά σας, παιδιά τοῦ Προφήτη, αὔριο θά πιάσουμε τόσους χριστιανούς, πού θά πουλᾶμε δυό γιά ἕναν παρᾶ καί θά κάνουμε τά γένεια τους σκοινιά γιά νά δέσουμε τούς σκύλους μας. Τίς γυναῖκες τους καί τίς κόρες τους θά τίς ἀτιμάσουμε!» Ὅλη κείνη τήν ἡμέρα τά κανόνια δουλέψανε ἀκατάπαυτα, μά οἱ χριστιανοί καταφέρνανε καί βουλῶνανε τά γκρεμισμένα τειχιά μέ πέτρες καί μέ χῶμα ἢ τά χτίζανε κιόλας. Πρὸς τό βράδυ οἱ Τοῦρκοι μεθύσανε καί κάνανε σάν τρελλοί. Ἀνάψανε μεγάλες φωτιές στή στεριά κι' ἀμέτρητα φανάρια στά καράβια, κ' ἡ ἀναλαμπή ἔπεφτε ἴσαμε πέρα ἀπάνω στή στεριά τῆς Ἀνατολῆς. Ζουρνάδες καί τουμπελέκια χαλούσανε τόν κόσμο, ντερβισάδες χορεύανε, πῶλεγες πῶς ἄνοιξε ἡ γῆ καί βγήκανε οἱ δαιμόνοι.

Οἱ Χριστιανοί εἶχανε πέσει στήν προσευχή. Μέρα νύχτα οἱ ἐκκλησιές ἦτανε γεμᾶτες κόσμο, τό πειό πολύ γυναῖκες, κοπέλλες καί γρηές ἀλαλιασμένες, πού λέγανε πῶς ἦτανε διαβόλοι μεταμορφωμένοι οἱ ἄγριοι αὐτοί ἀνθρώποι πού διψοῦσανε τό αἷμα τους. Ὁ κόσμος πίστευε πειά πῶς ἔφταξε ἡ μέρα πού θά κουρσεύανε οἱ Τοῦρκοι τήν Πόλη, καί νά γίνουνε ὅσα προφήτεψε ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, πού τόν βλέπανε στ' ἄγαλμα καβαλλάρη κοντά στήν Ἁγία-Σοφιά κ' ἔδειχνε μέ τό χέρι κατά τήν Ἀνατολή, σημεῖο πῶς ἀπό κει θάρθη ὁ Τοῦρκος πού θά

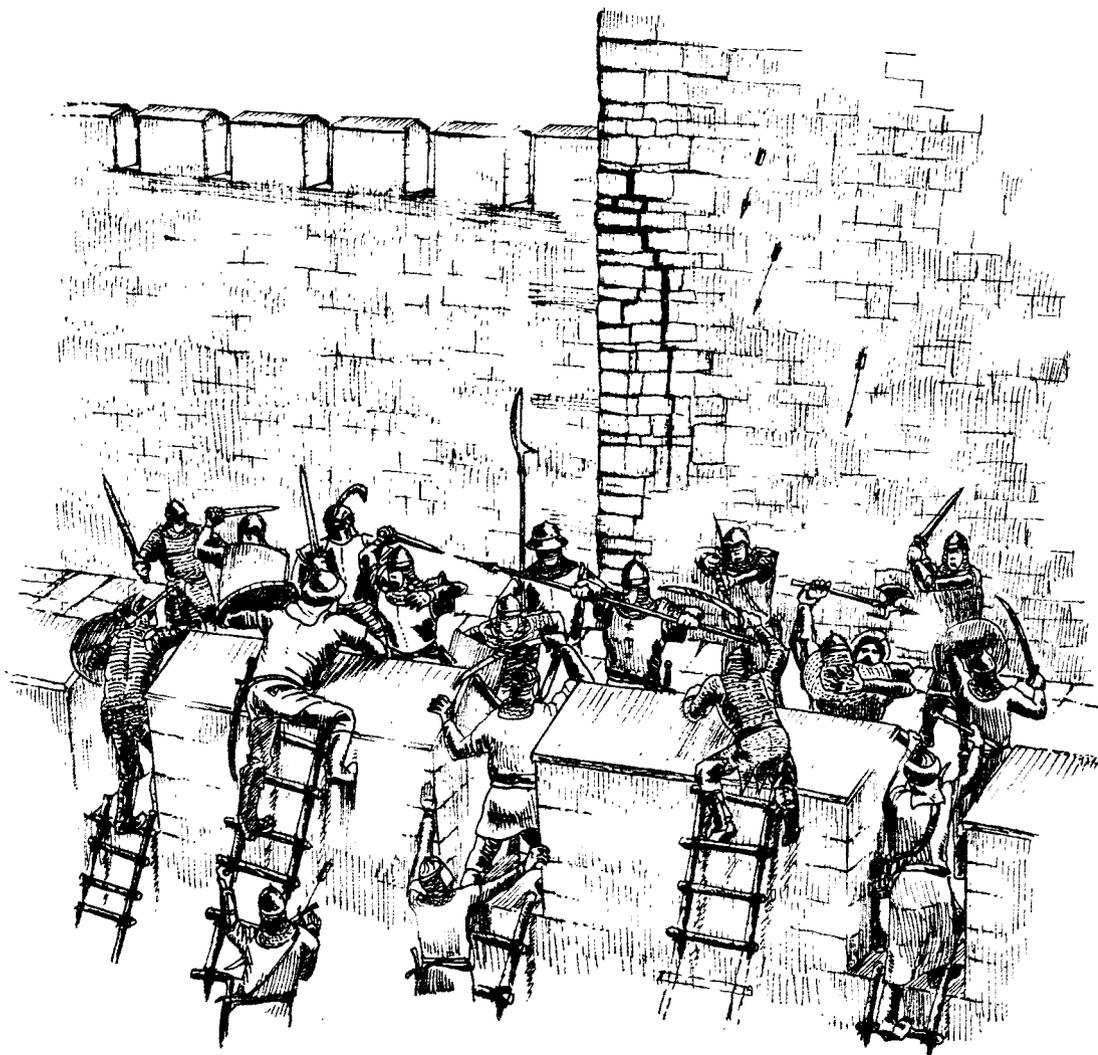
«Τῆ Δευτέρα τό βράδου συναχτήκανε οἱ πολέμαρχοι, οἱ στρατιῶτες καί ὄλος ὁ λαός καί τοὺς μίλησε ὁ βασιλιάς:... Διά τοῦτο σᾶς παρακαλῶ στήτε ἀνδρείως. Ἴδού, σᾶς παραδίδω τὴν ἐκλαμπροτάτην καί περιφνημὸν ταύτην Πόλιν, τὴν πατρίδα ἡμῶν καί βασιλεύουσαν τῶν πόλεων!»

πάρη τήν Πόλη. Κι' ἄλλη προφητεία ἔλεγε πώς, σάν βασιλέψη ἕνας βασιλιᾶς, πού θά λένε Ἐλένη τή μητέρα του, στίς μέρες του θά σκλαβωθῆ ἡ Πόλη. Κι' ἄλλη τρίτη προφητεία πῶλεγε, πώς ἅμα δείξη σημεῖο τό φεγγάρι στόν οὐρανό, σέ λίγες μέρες ἡ Πόλη θά χαλαστῆ. Λοιπόν καί τά τρία αὐτά σημάδια εἶχανε ξεδιαλυθῆ. Γιατί καί τό βασιλέα τόν λέγανε Κωνσταντίνο κ' εἶχε μητέρα Ἐλένη, μά καί τό φεγγάρι εἶχε δείξει σημεῖο. Στίς 22 Μαγιοῦ, τήν πρώτη ὥρα τῆς νύχτας, τό φεγγάρι, ἀντί νάβγη στρογγυλό, βγῆκε σάν δρεπάνι καί στάθηκε ἔτσι ἴσαμε τρεῖς ὥρες μέσα στόν οὐρανό, πού ἦτανε καθαρός σάν κρούσταλλο. Ὑστερα λίγο λίγο γιόμισε ὁ γῦρος του καί στίς ἕξη ὥρες τῆς νύχτας εἶχε γίνει ὀλοστρογγυλό. Αὐτό τό σημεῖο εἰδοποίησε τόν Παλαιολόγο, πώς ἤγγικε τό τέλος τῆς βασιλείας του. Οἱ Χριστιανοί, σάν τῶδανε, κόπηκε τό αἷμα τους.

Ὁ βασιλιᾶς πρόσταξε νά κάνουνε λιτανεῖα καί βγάλανε τίς εἰκόνες καί μπροστά πηγαίνανε οἱ δεσποτάδες, οἱ παπάδες κ' οἱ καλογέροι κι' ἀπό πίσω ὅσος κόσμος δέν ἦτανε στίς πόστες, κι' ὅλοι λέγανε «Κύριε ἐλέησον!»

Τή Δευτέρα τό βράδυ συναχτήκανε οἱ πολεμάρχοι, οἱ στρατιῶτες κι' ὅλος ὁ λαός καί τοὺς μίλησε ὁ βασιλιᾶς νά μή χάσουνε τήν ἐλπίδα τους στό Θεό καί στήν Παναγιά. Τά λόγια του μᾶς τά κράτησε ὁ φίλος του ὁ Φραντζῆς, κ' εἶνε σάν συναξάρι: «Ὑμεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες κ' ἐκλαμπρότατοι Δῆμαρχοι καί γενναιότατοι συστρατιῶται καί πᾶς ὁ πιστός καί τίμιος λαός. Εἰξεύρετε, ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα καί ὁ ἐχθρός τῆς πίστεως ἡμῶν θέλει στενοχωρήσει ἡμᾶς μετά πάσης τέχνης καί μηχανῆς,* ὅπως, εἰ δυνατόν, ὡς ὄφει ἐκχύσῃ τό φαρμάκιον καί ὡς λέων

* Ἐχω παραλείψει ἀνάμεσα.

«Σάν τσακισθήκανε οί πρώτοι, χυμήξανε ἄλλοι πειό λυσσασμένοι». Σκηνή ἀπό
τή μάχη σῶμα μέ σῶμα τῆς παραμονῆς τῆς Ἰλωσης.

ἀνήμερος καταπίη ἡμᾶς. Διά τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, σπῆτε ἀνδρείως. Ἴδού, σᾶς παραδίδω τήν ἐκλαμπροτάτην καί περίφημον ταύτην Πόλιν, τήν πατρίδα ἡμῶν καί βασιλεύουσαν τῶν πόλεων! Αὐτός ὁ ἀλιτῆριος Ἄμψρᾶς πεντήκοντα καί ἑπτὰ ἡμέρας ἄγει σήμερον ἀφοῦ, ἐλθὼν, μᾶς ἠπείλπησε. Τώρα δέ, ἀδελφοί, μὴ δειλιάσετε. Ἡμεῖς γάρ πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τήν ἄμαχον δόξαν ἀνεθέμεθα, ἐκεῖνοι δέ εἰς τὰ ὄπλα. Διό, συστρατιῶται, γίνεσθε ἔτοιμοι καί μεγαλόψυχοι διά τούς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Μιμήθητε τούς ποτέ τῶν Καρχηδονίων ἐλέφαντας, οἵτινες τοσοῦτον πλῆθος ἵππων Ῥωμαίων διά μόνης τῆς θέας καί τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐξεδίωξαν. Ἐάν δέ τὰ ἄλογα ζῶα ἐδίωξαν τούς ἐχθρούς, πόσον μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι εἴμεθα κύριοι τῶν ἀλόγων ζῶων καί ἀγωνιζόμεθα πρὸς χείρονας καί αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζῶων. Αἱ ρομφαῖαι σας καί τὰ τόξα σας καί τὰ ἀκόντια ἄς ριφθῶσι κατ' αὐτῶν, οὐχί ὡς κατ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς κατ' ἀγρίων χοίρων, διά νά γνωρίσωσιν οἱ ἀσεβεῖς ὅτι μάχονται πρὸς τούς κυρίους καί ἀυθέντας αὐτῶν, πρὸς τούς ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Ῥωμαίων.»

Πολύ μεγάλο παράπτονο ἔχουν τὰ λόγια, πού λέγει γιά τήν Παναγιά καί γιά τήν Πόλη, τήν ἀγαπημένη της πολιτεία. Θαρρεῖς πῶς μοιρολογᾷ τήν κόρη του: «Τό καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν· ἡ ἐλπίς καί ἡ χαρά πάντων τῶν Ἑλλήνων· τό καύχημα πάντων ὅσοι ζῶσιν ὑπὸ τήν ἡλίου Ἀνατολήν. Ζητεῖ δέ (ὁ Ἄμψρᾶς) πῶς νά εὔρη καιρόν νά ἀφανίσῃ ὡς ρόδον τοῦ ἀγροῦ τήν ποτέ περιφανῆ καί ἀνθίζουσαν ταύτην τῶν πόλεων βασιλεύουσαν.»

Ἵστερα γυρίζει καί λέγει στούς Βενετσάνους, πού στεκόντανε στά δεξιά του: «Ἐνετοί εὐγενεῖς, ἀδελφοί ἠγαπημένοι ἐν Χριστῷ, ἄνδρες ἰσχυροί! Τήν σήμερον παρακαλῶ νά ὑπερασπισθῆτε μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς σας τήν πόλιν ταύτην, γνωρίζοντες, ὅτι δευτέραν πατρίδα καί μητέρα ἔχετε αἰωνίως.»

Στό τέλος γυρίζει καί λέγει σ' ὄλο τό λαό: «Καιρόν δέν ἔχω νά σᾶς

εἶπω περισσότερα. Ἴδού τό τεταπεινωμένον μου τοῦτο σκῆπτρον εἰς τὰς χεῖρας πάντων ὑμῶν ἀνατίθημι. Φυλάξατέ το μετ' εὐνοίας! Πολύ δέ παρακαλῶ ὑμᾶς νά δείξτε τήν πρέπουσαν εὐπειθειαν...»

Ὁ βασιλιᾶς ἔκλαιγε, ἔκλαιγε κι' ὁ λαός καί φώναζε: «Ἄς πεθάνουμε γιά τήν πίστη τοῦ Χριστοῦ καί γιά τήν πατρίδα μας!» Ἀγκαλιαζόντανε καί συγχωριόντανε. Ὑστερα τραβήξανε στήν Ἁγία-Σοφία. Κόσμος, παλαβωμένος ἀπ' τό φόβο, τήν εἶχε γιομίσει κ' οἱ καμάρες ἀντιλαλούσανε ἀπό τό θρῆνο. Οἱ γυναῖκες κλαίγανε σιγανά, τά παιδιά ξεφωνίζανε κι' ὅλοι τρέμανε σάν τά καλάμια. Ποιά καρδιά δέ θά ράγιζε! «Εἰ καί ἀπό ξύλον ἄνθρωπος ἢ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἐδύνατο μή θρηνῆσαι.» Οἱ διάκοι λέγανε μπροστά στήν Ἁγία Πόρτα τά Εἰρηνικά, μά ἡ ὄχλοβοή δέν ἄφηνε ν' ἀκουστῆ ἡ φωνή τους. Σάν ἀρχίσανε οἱ ψαλτάδες, τό Κοινωνικό «Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀλληλούϊα», ὁ βασιλιᾶς τράβηξε κατά τό τέμπλο, ντυμένος μέ τά τριμμένα ροῦχα του, δακρυσμένος, μαραζωμένος, μέ γένεια καί μαλλιά ἀχτένιστα σάν βαρυποινίτης, κ' ἔπεσε στά γόνατα μπροστά στά εἰκονίσματα τοῦ Χριστοῦ καί τῆς Παναγιᾶς μ' ἀναστεναγμούς, μουρμουρίζοντας: «Ἐκύκλωσαν αἱ τοῦ βίου με ζάλαι ὡς περ μέλισσαι κηρίον, Παρθένε, καί τήν ἐμὴν κατασχοῦσαι καρδίαν κατατιτρώσκουσι βέλει τῶν θλίψεων.» Καί σάν ἐβγῆκε ὁ Πατριάρχης μέ τό ποτῆρι, πῆγε καί μετάλαβε κ' ὕστερα γύρισε κατά τό λαό κ' εἶπε: «Χριστιανοί, συγχωρῆστε τίς ἁμαρτίες μου, κι' ὁ Θεός ἄς συγχωρέσῃ τίς δικές σας!» Κι' ὁ κόσμος μέ μιá φωνή φώναζε: «Συγχωρεμένος!» Μέσα στ' Ἅγιο Βῆμα ὁ Πατριάρχης, σκυμμένος ἀπάνω στά τίμια δῶρα, μνημόνευε: «Μνήσθητι, Κύριε, τῆς πόλεως, ἐν ἧ παροικοῦμεν, καί πάσης πόλεως καί χώρας, καί τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς. Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσοῦντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν μεμνημένων τῶν πενήτων, καί ἐπί πάντας ἡμᾶς τά ἔλεπ σου ἐξαπόστειλον.»

Σάν τελείωσε ἡ λειτουργία, ἦτανε νύχτα. Ὁ βασιλιᾶς πῆγε στό παλά-

τι καὶ κάθησε λίγη ὥρα γιὰ νὰ συγχωρεθῆ με τοὺς δικούς του καὶ με τοὺς ὑπηρέτες του. «Ἐν τῆδε τῇ ὥρᾳ τίς διηγήσεται τοὺς τότε κλαυθμούς καὶ θρήνους, τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ;» Καὶ σάν τοὺς ἀποχαιρέτισε, καβαλλίκεψε τ' ἄλογό του μαζί με τὴ συνοδεία του καὶ ἐπιθεώρησε τὸ κάστρο γιὰ νὰ δῆ ἂν εἶνε στὸν τόπο του ὁ καθένας. Ὅλοι βρισκόντανε στὶς πόστες τους, κ' οἱ πόρτες ἦτανε καλὰ ἀμπαρωμένες. Φτάνοντας στὴν πόρτα Καλιγαρία, ἀνέβηκε μοναχὸς ἀπάνω στὸ κάστρο, ἔχοντας μαζί του τὸ Φραντζῆ, τὸν μπιστεμένο φίλο του, κι' ἀκούσανε ἀπ' ὄξω βουή καὶ φωνές πολλές, κ' οἱ φύλακες τοὺς εἶπανε πὼς ἀπὸ τὴν ὥρα πού νύχτωσε οἱ Τοῦρκοι ἔτσι βουΐζανε, γιατί κουβαλοῦσανε κοντὰ στὸ κάστρο τίς μηχανές καὶ τίς σκάλες. Τὴν ὥρα, πού φώναξε πρώτη φορά ὁ κόκκορας, ἔφταξε ὁ βασιλιᾶς στὴν πόρτα τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ.

Στὸ δεύτερο λάλημα τοῦ πετεινοῦ ἄρχισε ὁ πόλεμος. Οἱ Τοῦρκοι ξαμολυθῆκανε ἀπὸ παντοῦ σάν ἄγρια βουβάλια, βγάζοντας ἀφρούς ἀπ' τὰ στόματά τους. Τέτοιο οὐρλιασμα καὶ ποδοβολητό ἔβγαινε ἀπὸ κείνο τ' ἀμέτρητο κοπάδι καὶ τόσο πατιρντί κάνανε τὰ τούμπανα, οἱ ζουρνάδες κ' οἱ ντερβισάδες, π' ἀντιλαλήσανε ὀλοτρόγυρα τὰ βουνά, σὰ νὰ γκρεμνιζόντανε. Τοῦτοι, πού κάνανε τὸ πρῶτο ρεσάλτο, ἦτανε οἱ πειὸ πολλοὶ χριστιανοί, πού δουλεύανε στὸ σουλτᾶνο με τὸ στανιό, καὶ τοὺς ἔρριξε πρώτους στή φωτιά, γιὰ νὰ πάρουνε ὅλη τὴ μπόρα. Κουβαλοῦσανε σκάλες ἀναρίθμητες καὶ τίς ἀκουμποῦσανε στὸν τοῖχο, μὰ οἱ Ἑλληνες τοὺς γκρεμνίζανε καὶ ρίχνανε μεγάλες πέτρες ἀπὸ πάνω τους καὶ τοὺς σκοτώνανε. Τὸ χαντάκι γιόμισε σκοτωμένους καὶ λαβωμένους. Ὅσοι γλυτώνανε, θέλανε νὰ στρίψουνε πίσω, μὰ οἱ γενιτσάροι τοὺς λιανίζανε με τὰ γιαταγάνια, ὅπου, βλέποντας πὼς κ' ἔτσι κι ἄλλοιῶς θὰ πεθαίνανε, γυρίζανε καὶ πολεμοῦσανε. Στὸ μεταξύ ἄρχισε νὰ γλυκοχαράζη καὶ νὰ σβύνουνε τᾶστρα ἓνα ἓνα.

Σάν τσακισθῆκανε τοῦτοι οἱ πρῶτοι, χυμῆξαν ἄλλοι πειὸ λυσσασμένοι, σάν τὰ πεινασμένα λιοντάρια πού πέφτουνε ἀπάνω σέ λάφια.

Κι' αὐτοὶ στεριώσανε πλῆθος σκάλες κι' ἀνεβαίνανε ἀπάνω μ' ἀλαλαγ-
μὸ πολύν. Μά πάλι οἱ χριστιανοὶ τοὺς γκρεμνίσανε καί μέ τίς σαγίτες
καί μέ τὰ μικρά κανόνια ποῦχανε, σκοτώσανε τόσους Τούρκους, πού
στοιβαστήκανε ὁ ἕνας ἀπ' ἀπὸν ἄλλον σάν σακκιά. Δέν προφτάζανε νά
φχαριστήσουνε τὸ Θεό κ' ἔπεσε ἀπάνω στό κάστρο τρίτο κοπάδι, τὸ
πειὸ μανιασμένο μέ φωνές φοβερές καί μέ τούμπανα, κατὰ τὰ συνηθι-
σμένα. Αὐτοὶ ἦτανε τ' ἄνθος, οἱ διαλεχτοὶ τοῦ σουλτάνου, οἱ γενιτσάροι,
οἱ σουμπασίδες καί τέλος οἱ πειὸ ἀντρειωμένοι Τοῦρκοι. Μ' ὅλο πού οἱ
Ἕλληνες ἦτανε τσακισμένοι ἀπ' τὴν κούραση, μπορέσανε καί βαστά-
ζανε καί τούτη τὴ φορά. Κάψανε τίς μηχανές, τσακίσανε τίς ἀνεμόσκα-
λες, μ' ἕναν λόγο τέτοιο φονικό κάνανε, πού γιὰ μιὰ στιγμή οἱ Τοῦρκοι
δειλιάσανε καί λίγο ἔλειψε νά γυρίσουνε τίς πλάτες. Μά ὁ σουλτάν Με-
μέτης ἔπεσε ὁ ἴδιος ἀπάνω τους μέ τὸ γιαταγάνι στό χέρι, κι' ἄλλους ἔ-
σφαζε, ἄλλους πλήγωνε. Τὸ ἴδιο κάνανε κ' οἱ ἀξιωματικοὶ του μέ τὰ κα-
μουτσιὰ καί μέ μεγάλες φωνές, σά νά σαλαγούσανε κανένα κοπάδι κα-
μῆλες. Οἱ ζεμπέκηδες βγάλανε πάλι μιὰ φωνή ἴσαμε τὸν οὐρανὸ, δίνο-
ντας κουράγιο ὁ ἕνας στὸν ἄλλο κι' ὠρμήσανε ἀπάνου στὸν τοῖχο. Οἱ
πειὸ ἄφοβοι κ' οἱ πειὸ δυνατοὶ ἀνεβαίνανε ὁ ἕνας ἀπάνω στοὺς ὦμους
τ' ἄλλουνοῦ κ' ἔτσι κάνανε σκάλες καί φτάνανε ἴσαμε τὸ φρυδι τοῦ τοί-
χου, πῶζωνε τὸ μεγάλο κάστρο ἀπ' ἔξω, καί πού ἦτανε χαμηλότερο. Κι'
ἅμα βρεθῆκανε κάμποσοι ἀνεβασμένοι ἐκεῖ ἀπάνω, γίνηκε πόλεμος
σκληρὸς καί σκοτωμὸς ἀλύπητος κι' ἀπὸ τίς δύο μεριές. Οἱ Ρωμιοὶ
ἀρχίσανε νά παραδίνουνε. Τότε ὁμως ὁ Θεόφιλος Παλαιολόγος κι' ὁ
Δημήτρης Κατακουζηνὸς ὠρμήσανε καί γκρεμνίσανε τοὺς Τούρκους
καί τοὺς σκοτώσανε. Ὁ βασιλιᾶς ἔτρεξε πρὸς αὐτὸ τὸ μέρος κ' ἔπιασε
καί φώναζε γιὰ νά τοὺς δώση καρδιά: «Ἀδέρφια μου, βαστάτε γερά, γιὰ
τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ! Βλέπω πὼς οἱ ὄχτροί δειλιάζουνε καί διασκορ-
πίζονται, γιατί δέν ἔρχονται μέ τάξη, ὅπως συνηθίζουτε!»

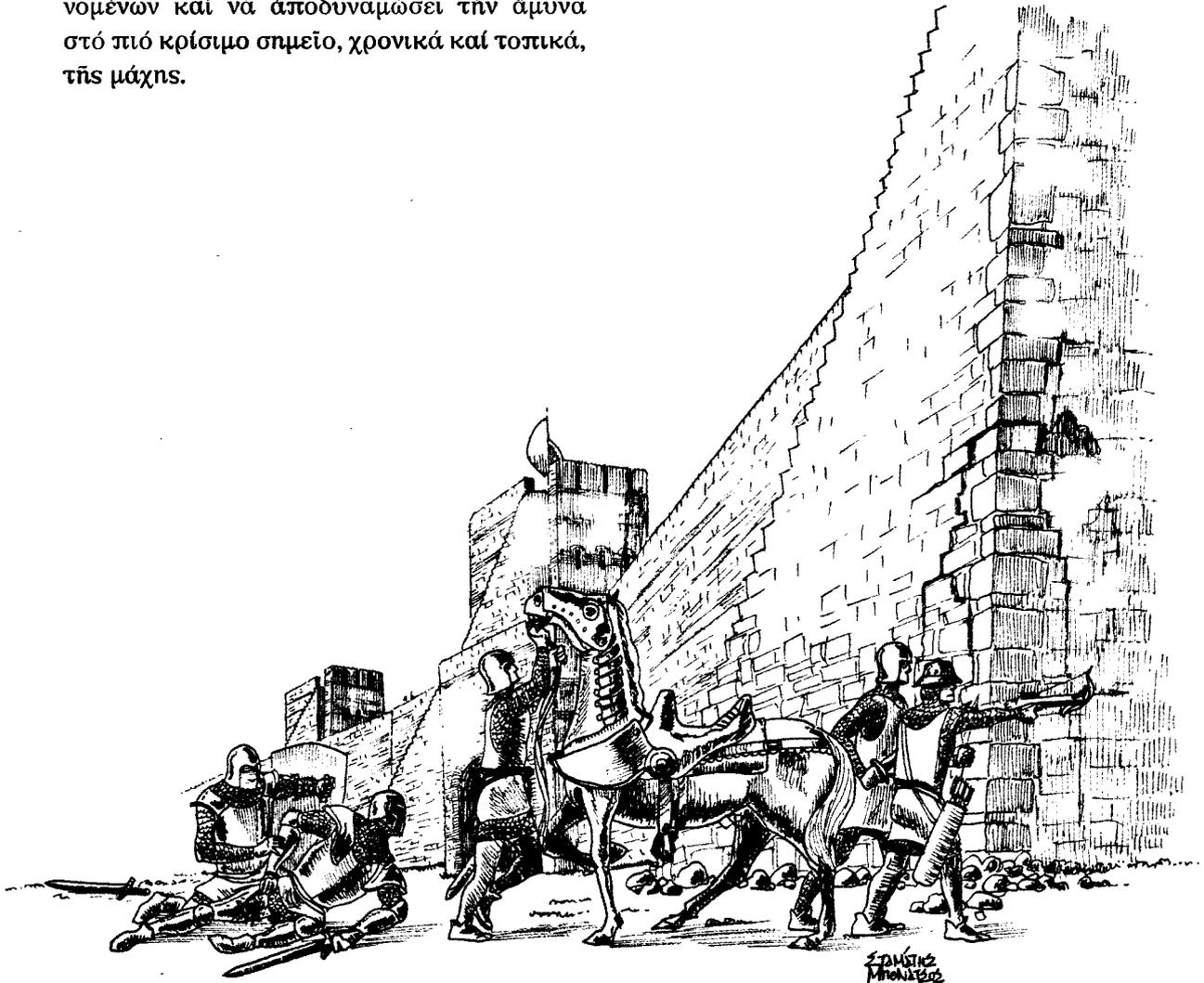
Τότες ἀρχίσανε νά χτυπᾶνε οἱ καμπάνες σ' ὅλη τὴν πολιτεία. Θρηῖνος

καί κλαυθμός ἔβγαινε ἀπό παντοῦ. Οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά εἶχανε γίνει σάν κερένια ἀπό τό φόβο τους, ὅσο ἀκούγανε ἐκεῖνες τίς φωνές, πού δέ βγαίνανε ἀπό λαρυγγία ἀνθρώπινα, μά ἀπό θηρία. Ἄντρες καί γυναῖκες ἦτανε γονατιστοί καί κλαίγανε καί παρακαλοῦσανε τό Θεό νά τοὺς λυπηθῇ.

Στό μεταξύ οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦσανε μέ τήν ἴδια καί περισσότερη μανία. Ὁ μέγανος τράκος γινότανε κοντά στήν πόρτα τοῦ Ρωμανοῦ, πού βρισκότανε ὁ Παλαιολόγος, καί ρίχνανε σαγίτες ἀμέτρητες σάν τόν ἄμμο τῆς θάλασσης καί κάμποσες μπάλλες μέ τά κανόνια. Τό μέγανο κανόνι, πού τό λένε *χωνεία* οἱ παλιοί ἱστορικοί, σφεντόνιζε κάθε τόσο κι' ἀπό μιά κοτρώνα πού'χε βάρος διακόσες λίτρες. Ὁ Βενετσάνος Νικολός Μπάρμπαρας λέγει πὼς οἱ μπάλλες κ' οἱ πέτρες κ' οἱ σαγίτες, πού'χανε πέσει μέσα στή χαμπλή μάντρα τοῦ κάστρου, ἦτανε νά φορτώσῃς ἀπάνου ἀπό ὀγδόντα καμήλια, κ' ὅσες εἶχανε πέσει μέσα στό χαντάκι ἦτανε γιά νά φορτώσῃς ἴσαμε εἴκοσι καμήλια. Μιά ἀπ' αὐτές τίς μπάλλες ἀνοιξε μιά σκισμάδα στή μάντρα τοῦ χαμπλοῦ κάστρου καί σήκωσε τέτοιο καπνό καί τέτοιο χῶμα, πού δέ φαινότανε τίποτα. Οἱ Τοῦρκοι, βοηθούμενοι ἀπ' τόν καπνό, μπήκανε στό μικρό κάστρο ἴσαμε καμμιά τρακοσαριά, μά οἱ Χριστιανοί γλήγορα τοὺς διώξανε καί κόψανε τοὺς πειό πολλούς. Αὐτό δυνάμωσε γιά λίγο τήν καρδιά τους. Μά σέ λίγο ξαναμπήκανε πάλι οἱ Τοῦρκοι, καί τούτη τή φορά γιόμισε ὁ τόπος, ἀπάν' ἀπό τριάντα χιλιάδες. Ἦτανε μεθυσμένοι ἀπ' τό αἶμα, κι' ἀνεβαίνανε ποδοπατώντας καί σπρώχνοντας ὁ ἓνας τόν ἄλλον σάν ἀγριοκάτσικα. Βγάξανε τέτοια γαυγίσματα, πῶλεγε πὼς εἶνε ἡ κόλαση. Κι' ἀφοῦ σκοτωθῆκανε πολύ πλῆθος, κρατήσανε τό μικρό τό κάστρο καί σέ λίγο εἶχανε ἔμπει μέσα στήν πρώτη μάντρα περισσότεροι ἀπό ἑβδομῆντα χιλιάδες. Οἱ σκοτωμένοι κειτόντανε κουβάρες σάν σακκιά.

Ἀπάνω σ' αὐτά πληγώθηκε στό ποδάρι ὁ στρατηγός Γιουστινιάνης. Μέ μιᾶς μαθεύτηκε τούτη ἡ δυστυχία ἀπό τήν μιᾶ ἄκρη ὡς τήν ἄλλη

«Απάνω σ' αυτά πληγώθηκε στο ποδάρι ο στρατηγός Γιουστινιάνης». Τό περιστατικό αυτό ἄρκεσε γιά νά ρίξει τό ἠθικό τῶν ἀμυνομένων καί νά ἀποδυναμώσει τήν ἄμυνα στό πιά κρίσιμο σημείο, χρονικά καί τοπικά, τῆς μάχης.

κι' ὄλοι μαραθῆκανε. Ὁ βασιλιᾶς ἔφταξε, καί βλέποντας τούς στρατιῶ-
τες φοβισμένους καί τό Γιουστινιανό νᾶνε σαστισμένους καί νά θέλη νά
τραβηχτῆ ἀπ' τό κάστρο, τοῦ λέγει: «Ἀδερφέ μου, τί κάνεις; γύρισε πί-
σω στήν πόστα σου γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· ἡ λαβωματιά σου δέν εἶνε
βαρειά. Ἀπάνω σέ τούτη τή στιγμή μᾶς ἀφήνεις πῶχουμε περισσότερο
τήν ἀνάγκη σου; στά χέρια τά δικά σου κρέμεται ἡ Κωνσταντινούπο-
λη!» Μά ὁ Γιουστινιανός, πού στάθηκε πάντα παλληκάρι, εἶχε πάθει
μεγάλη ταραχή κ' ἔφυγε. Πέρασε στό Γαλατᾶ καί κεῖ πέρα πέθανε σέ
λίγες μέρες.

Οἱ Τοῦρκοι καταλάβανε πῶς κάτι ἔτρεχε στό μέρος τῶν Γραικῶν καί
πήρανε τά μπρός. Τότες ἕνας γενίτσαρος φοβερός, Χασάνης Λουπαδί-
της λεγόμενος, πήδηξε πρῶτος ἀπάνω στό μεγάλο κάστρο, βαστώντας
μέ τῶνα χέρι τό σκουτάρι* του ἀπάν' ἀπό τό κεφάλι του κι' ἀπό τᾶλλο
τό σπαθί του. Ἀπό πίσω του σκαλώσανε εὐθύς καμμιά τριανταριά συ-
ντρόφοι του. Οἱ Χριστιανοί γκρεμίσανε τούς μισούς κι' ὁ ἴδιος ὁ Χα-
σάνης ἔπεσε χάμω, βαρεμένος ἀπό τίς πέτρες, πού ρίχνανε βροχή οἱ
Γραικοί. Μ' ὄλα ταῦτα πάλι ξανασηκώθηκε ἀπάνω στό γόνατό του καί
πολέμαγε. Μά τοῦπεσε τό σκουτάρι κ' εὐθύς γιόμισε τό κορμί του ἀπό
σαγίτες καί ξεψύχησε. Ὡς νά σκοτωθῆ αὐτός, εἶχανε ἀνεβῆ πολλοί
Τοῦρκοι στό μεγάλο κάστρο. Μέσα στήν ὀχλοβοή κάποιοι ἀπό δαύτους
κατεβήκανε ἀπό μέσα καί βγάλανε τίς ἀμπάρες. Τότες ἀκουστήκανε
ἀπό παντοῦ φωνές φοβερές: «Ἡ Πόλη πατήθηκε!» Ὁ κόσμος ἔτρεχε
στή θάλασσα νά γλυτώσῃ.

Κεῖνη τήν ὥρα ἔβγαινε ὁ ἥλιος. Οἱ Τοῦρκοι μπαίνανε σάν ποτάμι
ἀφρισμένο ἀπό τά κάστρα κι' ἀπό τήν πόρτα. Οἱ Χριστιανοί ἀπελλι-

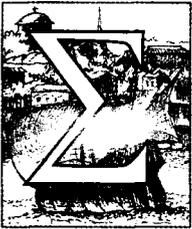
* Ἀσπίδα.

«Ὁ βασιλιᾶς βλέποντας πὼς ἀπόμεινε μονάχος ζωντανός, φώναξε: Δέν ὑπάρχει Χριστιανός νά κόψη τό κεφάλι μου!»

σμένοι πέφτανε μέ σφαλιχτά μάτια άπάνω τους, κ' έγινε τέτοιος σκοτωμός, πού τό αίμα έτρεχε νά κολυμπήση δαμάλι. Ό βασιλέας, παραμιλώντας άπ' τήν άπελπισιά του, χύμηξε στήν πόρτα μέ τά παλληκάρια του κ' έπεσε μέσα στό πειό πηχτό τουρκομάνι, βαρώντας μέ τό σπαθί του. Ό Δόν Φραγκίσκος ό Τολεδάνος, πώλαχε νάνε στό δεξί του χέρι, έχασε τό σπαθί του και χύθηκε και ξέσκιζε τούς Τούρκους μέ τά νύχια και μέ τά δόντια. Ό Θεόφιλος Παλαιολόγος, βλέποντας ματωμένο τό βασιλέα, έβαλε μιά φωνή κ' έκραξε κλαίγοντας: «Θέλω ν' άποθάνω κι' όχι νά ζήσω!» Ό Γιάννης ό Δαλμάτης κι' άλλοι πολλοί εκεί βουλιάζανε και χαθήκανε. Ό βασιλιάς βλέποντας πώς άπόμεινε μονάχος ζωντανός, φώναξε: «Δέν ύπάρχει Χριστιανός νά κόψη τό κεφάλι μου!» Τήν ίδια τήν στιγμή τόν βαρέσανε δυό Τούρκοι, ό ένας στό πρόσωπο κι' ό άλλος στόν ώμο. Τό κορμί του κύλησε κι' ανακατεύτηκε μέσα στό σωρό πώφραζε τήν πόρτα.

Τό κούρσεμα τῆς Πόλης

άν πατήθηκε πειά ἡ πόρτα τοῦ Ρωμανοῦ καί σκοτώθηκε ὁ βασιλιᾶς, οἱ Τοῦρκοι γιουργιάρανε μέσα στήν Πόλη σάν τ' ἀγριεμένο ξεροπόταμο πού κατεβαίνει στενεμένο ανάμεσα στ' ἀψηλά βράχια, ὕστερ' ἀπό νεροποντή. Δέ μπαίνανε ἑκατό-ἑκατό, μηδέ διακόσιοι, μά χιλιάδα ἀπάνω στή χιλιάδα. Τέτοια ἦτανε ἡ μανία τους μή δέν προφτάξουνε νά κουρσέψουνε, πού ἀπ' τό στρίμωγμα λαβωνόντανε συναμεταξύ τους καί πολλοί σκάσανε ποδοπατημένοι ἀπ' τούς δικούς τους. Καί σά μπαίνανε μέσα στό κάστρο, σκορπίζανε ἄλλος ἐδῶ, ἄλλος ἐκεῖ, κοπάδια-κοπάδια, σφάζοντας ὅποιον βρισκανε μπροστά τους, εἴτε γυναῖκα, εἴτε παιδί, εἴτε ἄντρα.

Τό μεγάλο μακελειό βάσταξε ἀπ' τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου ἴσαμε τό μεσημέρι. Πολλοί χριστιανοί κρυφτήκανε μέσα σέ λαγούμια καί σέ σπηλιές κ' ὕστερα τούς βρήκανε καί τούς σκλαβώσανε.

Φτάνοντας οἱ Τοῦρκοι στήν πλατεῖα, ἀνεβήκανε στόν πύργο καί κατεβάσανε τή βυζαντινή σημαία καί τή σημαία τ' ἁγίου Μάρκου καί ἴσάρανε στόν τόπο τους τό σαντάρδο τοῦ σουλτάνου. Τά κάστρα ἀπό τή μιάν ἄκρη ἴσαμε τήν ἄλλη πέσανε στά χέρια τοῦ Τούρκου. Μονάχα οἱ Κρητικοί, πού βρισκόντανε μέσα στούς πύργους τοῦ Λέοντα καί τοῦ Βασιλεί-

ου, βαστήξανε τόν πόλεμο ἴσαμε τό μεσημέρι. Ὁ σουλτάν Μεμέτης σάν τᾶκουσε θαύμασε τήν παλληκαριά τους καί τούς ἄφησε νά φύγουνε στήν πατρίδα τους, παίρνοντας μαζί τους ὅ,τι εἶχανε ἀπάνω τους.

Ὅπως εἶπα πρωτύτερα, πολὺς κόσμος ἔτρεξε στή θάλασσα νά γλυτώσῃ, μὰ ἔπεσε μαζεμένος στά καράβια καί πολλὰ βουλιάξανε καί πνιγήκανε πολὺς λαός. Οἱ πορτιέρηδες, βλέποντας τόν κόσμο πού ὤρμουσε ὄξ' ἀπό τίς πόρτες, θυμηθήκανε ἓνα παλιό ρητό πῶλεγε πὼς ἡ πόλη θά ξαναπαιρότανε ἀπ' τὰ χέρια τῶν Τουρκῶν ἂν γυρίζανε πίσω οἱ Χριστιανοί, κλειδώσανε τίς πόρτες καί ρίξανε τὰ κλειδιά ὄξ' ἀπ' τό κάστρο. Τότε δά φούντωσε ἡ σφαγή, πού δέ μπορεῖ νά τή χωρέσῃ τό μυαλό τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσοι γλυτώσανε χάσανε τὰ φρένα τους καί τρέχανε νά κλειστοῦνε στήν Ἁγία-Σοφία. Κεῖνη τήν ὥρα ἦτανε πῶχαν' ἡ μάννα τό παιδί καί τό παιδί τή μάννα. Θεέ μεγαλοδύναμε, ἀπάνω σ' αὐτούς τούς συμφοριασμένους ἔπεσε ὄλη ἡ ὀργή σου! Μερμηγκιά ἀμέτροπη πλημμύρισε τήν ἐκκλησιά, ἀπάνω, κάτω, στό νάρθηκα, στ' ἅγιο βῆμα, σέ κάθε μεριά. Σφαλίξανε τίς πόρτες καί παρακαλοῦσανε μέ μεγάλες φωνές τό Θεό νά τούς λυπηθῇ. Οἱ κουμπέδες κ' οἱ θεόρατες καμάρες ἀντιβουίζανε καί ρίχνανε πιό πολλή τρομάρα στίς καρδιές τῶν κοριτσιῶν· τὰ μικρά παιδάκια ξεψυχούσανε ἀπ' τό φόβο τους. Σέ λίγο φτάξανε οἱ Τοῦρκοι καί πιάσανε νά βαρᾶνε μέ τούς μπαλτάδες τίς πόρτες. Τό κοπάδι, πού ἦτανε μαντρισμένο μέσα βέλαζε λυπητερά σέ κάθε τσεκουριά.

Ποιά γλῶσσα μπορεῖ νά πῇ τί γίνηκε σάν μπήκανε μέσα οἱ Τοῦρκοι, βαστώντας στά χέρια τους ἄλλοι ματωμένα μαχαίρια μιά ὀργυιά μακρός, ἄλλοι πελέκια ἀκονισμένα, ἄλλοι κοντάρια, π' ἀστράφτανε οἱ σουβλερές μύτες τους. Ἡ ἐκκλησιά πιτσιλίστηκε ἀπ' τὰ αἵματα σέ δύο μπόγια ὕψος, πῶλεγες πὼς ἦτανε χασάπικο. Ὅσοι ἀπομείνανε ζωντανοί εἶχανε τρελλαθῇ. Οἱ Τοῦρκοι δένανε τούς ἄντρες μέ σκοινιά, τίς γυναῖκες μέ τίς ζῶνες τους. Ἐβλεπες ἀφεντάδες δεμένους πιστάγκωνα

«...τό μαχαίρι καί ἡ φωτιά βάσταξε τρία μερόνυχτα...». Ὅπως εἶχε ὑποσχεθεῖ στους στρατιῶτες του ὁ Σουλτάνος, ἡ λεπλασία κράτησε τρία μερόνυχτα. Ἐπειτα ἀπό αὐτήν, οἱ θησαυροὶ τῆς Πόλης διασκορπίστηκαν ἢ καταστράφηκαν, ἐνῶ ὁ πληθυσμὸς σφαγιάσθηκε ἢ αἰχμαλωτίσθηκε. Τὰ κτίρια σύμφωνα μέ ρητὴ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου ἔπρεπε νά μείνουν ἀνέπαφα.

μαζί με τούς υπηρέτες, κυράδες με τίς δούλες, παπάδες με γρηές, δεσποτάδες, παλληκάρια βουτημένα στό αίμα. Ὁ ἕνας μπροστά στόν ἄλλον βιάζανε τίς γυναῖκες, ἀνάμεσα σέ κουφάρια καί σέ λαβωμένους πού μουγκρίζανε. Ἄλλοι πάλι ἀπό κείνα τ' ἀγρίμα ξεγυμνώνανε τήν ἐκκλησιά. Μέσα σέ μιά ὥρα ἀπομείνανε μονάχα οἱ τοῖχοι. Δέν ἀφήσανε μηδέ καντῆλι, μηδέ δισκοπότηρο, μηδέ βαγγέλιο, μηδέ εἰκόνα, μηδέ ροῦχα, τίποτα! Πῶς περνᾷ ἡ ἀκριδα ἀπό ἕνα καταπράσινο περιβόλι κ' ὕστερα, σάν κἀνη φτερά, ἀφήνει χῶμα μοναχό, ἔτσι ἀπόμεινε κ' ἡ Ἁγία-Σοφία ξεγυμνωμένη.

Τό μαχαῖρι κ' ἡ φωτιά βάσταξε τρία μερόνυχτα, ὅπως εἶχε ταμένο στούς στρατιῶτες του ὁ σουλτᾶνος. Ἡ ἀπέραντη Κωνσταντινούπολη ἀντιλαλοῦσε μέρα νύχτα. Τί αίμα καί τί δάκρυα χυθήκανε! Χιλιάδες καρδιές χτυπούσανε, τέτοια συμφορά δέ μπορεῖ νά τή συλλογισθῆ ἄνθρωπος. Ἄλλοι σφαζόντανε πρὶν πᾶνε στά σπῆτια τους, ἄλλοι καταφέρνανε νά φτάσουνε στά δικά τους μᾶ δέ βρίσκανε τά παιδιά τους καί τίς γυναῖκες τους. Ἀντρόγυνα χωριζόντουσαν, ὁ ἕνας Τοῦρκος ἔσερνε τόν ἄντρα κι' ὁ ἄλλος τή γυναῖκα. Τά παιδιά τά ξεκολλούσανε ἀπ' τό λαιμό τῆς μάννας, τά κορίτσια τά σέρνανε ἀπ' τά μαλλιά μέσα στό δρόμο. Πεινασμένα σκυλιά πίνανε τό αίμα π' ἄχνιζε μέσα στά χαντάκια. Πειό πολλά ἦτανε τά κομμένα κεφάλια, πού κειτόντανε στό χῶμα, παρά οἱ πέτρες τῆς γῆς. Φρόνιμες νοικοκυράδες, πού δέν τίς εἶχε δῆ ὁ ἥλιος, ἀτιμαζόντανε γυμνές μέσα στίς πλατεῖες. Παπάδες περπατούσανε βιαστικά, φορτωμένοι μέ βαρειά σεντούκια, πού τούς τᾶχανε φορτωμένα οἱ ζεμπέκηδες καί τούς δέρνανε σάν γαϊδούρια καί τούς τραβούσανε μέ τό καπίστρι πούχανε περασμένο στό λαιμό τους. «Καί ἦν ἰδεῖν ὄρμαθούς ἐξερχομένους ἀπείρους ὥσπερ ἀγέλας».

Στά καράβια δέν εἶχε ἀπομείνει μηδέ ἕνας Τοῦρκος, γιατί ριχτήκανε στό πλιάτσικο. Μέ μεγάλη μανία γυρεύανε νά βροῦνε τά γυναῖκια μοναστήρια, τά πατούσανε καί κουβαλούσανε τίς καλογρηές μέσα στά

«Ο σουλτάνος... καβαλλίκεψε καί μπήκε μέ τή συνοδείά του μέσα στό κάστρο...»

καράβια κ' ἐκεῖ ὁ διάβολος πειά μπορεῖ νά πῆ τό τί γίνηκε. Πολλές γυναῖκες, γιά νά ξεφύγουνε τήν ἀτιμία, πέσανε καί πνιγήκανε στή θάλασσα καί στά πηγάδια.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχανε τούτη τή συνήθεια· ἅμα μπαίνανε μέσα σ' ἕνα σπίτι γιά νά κουρσέψουνε, στήνανε μιὰ σημαία ἀπάνω στά κεραμίδια. Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, βλέποντας τούτη τή σημαία, δέ μπαίνανε ποτέ μέσα, μά τραβούσανε πάρα πέρα, νάβρουνε ἄλλο σπίτι λεύτερο. Ἦσανε διακόσες χιλιάδες τέτοια κουρέλια σαλεύανε ἀπάνω στήν Πόλη, γιατί οἱ Τοῦρκοι βάζανε πολλές παντιέρες στό ἴδιο σπίτι γιά νά κάνουνε πανηγῦρι.

Ἦσαν τή μέρα σφάζανε. Τόσο μουσκεμένη ἦτανε ἡ γῆς, πῶλεγες πῶς ἔβρεξε αἷμα, κι' ὅπου ἔβρισκε χαντάκι τό αἷμα ἔτρεχε σά νάτανε βροχονέρι. Τά κουφάρια τά ρίχνανε στό μπουγάζι τοῦ Βοσπόρου, καί τό ρέμα τά κατρακυλοῦσε σά νάτανε πεπόνια, Χριστιανοί-Τοῦρκοι ἀνακατεμένοι.

Ὁ σουλτᾶνος δέ μπῆκε μέσα στήν Πόλη μέ τό στρατό, παρά ἀπόμεινε στό στρατόπεδο. Κατά τό μεσημέρι οἱ πασάδες τοῦ πήγανε τά κλειδιά, σημάδι πῶς ἦτανε πειά δική του ἡ Κωνσταντινούπολη. Τότε καβαλλίκεψε καί μπῆκε μέ τή συνοδεία του μέσα στό κάστρο καί τράβηξε ἴσια στήν Ἁγία-Σοφιά. Δέ μπῆκε μέσα στήν ἐκκλησιά μέ τᾶλογο, παρά ξεπέζεψε καί μπαίνοντας μέσα θαύμασε πολλήν ὥρα καί περιεργάσθηκε τό χτίριο. Ὕστερα φώναξε ἕναν χότζα καί τοῦπε ν' ἀνεβῆ ἀπάνω στόν ἄμβωνα καί νά φωνάξη τήν προσευχή τους «Ἀλλάχου ἔκπερ, Ἀλλάχου ἔκπερ, Μουχαμετούλ ρεσούλ Οὐλλάχ.» Σάν τελείωσε ὁ χότζας, ἀνέβηκε ὁ ἴδιος στήν Ἁγία Τράπεζα καί τό ξανᾶπε.

Τήν ὥρα πῶβγαινε ἔξω, εἶδε ἕναν Τοῦρκο πού τσάκιζε τά μάρμαρα. Ὁ Μεμέτης τόν βάρεσε μέ τό καμουτσί λέγοντάς του: «Κιοπέκ, σᾶς ἄφρησα τό θησαυρό καί τούς ἀνθρώπους, μά τά χτίρια εἶνε δικά μου!»

Ἀπό κει τράβηξε μέ τούς πασάδες καί ρώτηξε γιά τό βασιλιᾶ τῆς Πόλης, ζῆ ἢ πέθανε. Καί σάν τοῦπανε πῶς σκοτώθηκε, πρόσταξε καί πλύνανε πολλά κεφάλια στό μέρος πού χάθηκε, γιά νά τόν γνωρίσου-

νε, μά δέ μπορέσανε μέσα σέ τέτοιο πλῆθος. Σέ λίγο ὁμως βρέθηκε τό κορμί του καί τό γνωρίσανε ἀπ' τά κόκκινα ποδήματά του μέ τούς κεντημένους ἀπτούς. Κόψανε τό κεφάλι καί τό βάλανε σέ μιá πλατεία κοντά στ' ἄγαλμα τοῦ Γιουστινιανοῦ καί κεῖ στάθηκε ἴσαμε τό βράδυ. Ὕστερα τό μπαλασάμωσανε καί τῶστειλε ὁ σουλτᾶνος στήν ἀνατολή ἀπό χώρα σέ χώρα, γιά νά δῆ ὁ κόσμος τή νίκη του. Τό σῶμα τό πήρανε οἱ Χριστιανοί καί τό θάψανε.

Τά πλιάτσικα κ' οἱ σκλάβοι, ἄλλα στοιβαχθήκανε στίς τέντες, ἄλλα φορτωθήκανε στά καράβια καί τραβήξανε νά τά πουλήσουνε, ὅπως ἔστερξε ὁ σουλτᾶνος. Κάθε Τοῦρκος ἦτανε φορτωμένος. Τί μαλάματα, τί ἀσήμια, τί χαλκώματα, τί ροῦχα μεταξωτά, τί βιβλία! Καράβια ὀλάκερα γεμίσανε καλογέρους καί καλογρηές. Ἐβλεπες ζεῖμπέκια ψειριασμένα νᾶνε ντυμένα μέ ροῦχα δεσποτικά, ἄλλοι φοράγανε χρυσᾶ πετραχήλια, ἄλλοι κορῶνες καί καλυμμαύχια στό κεφάλι. Σκυλιά δεμένα μέ ζῶνες κεντημένες, ἐπιγονάτια καί φελόνια γιά σαγή στ' ἄλογα. Μέσα στούς ἀσημένιους δίσκους βάζανε ντομάτες καί κρέατα, πίνανε κρασί μέσα στά δισκοπότηρα. Φορτώσανε στίς καρότσες βιβλία, πού δέν εἶχανε μετρομῶ καί τά σκορπίσανε σ' ἀνατολή καί δύση. Γιά ἓνα γρόσι πουλιόντανε ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ Πλάτωνας κ' οἱ ἄλλοι ξακουσμένοι σοφοί τῆς ἀρχαιότητος, γραμμένοι σέ πετσί, μέ χρυσοκοντυλιές καί μέ χρυσᾶ δεσίματα. Τά εἰκονίσματα τά σκίζανε μέ τό τσεκουῦρι καί βράζανε κρέας μέσα στά καζάνια.

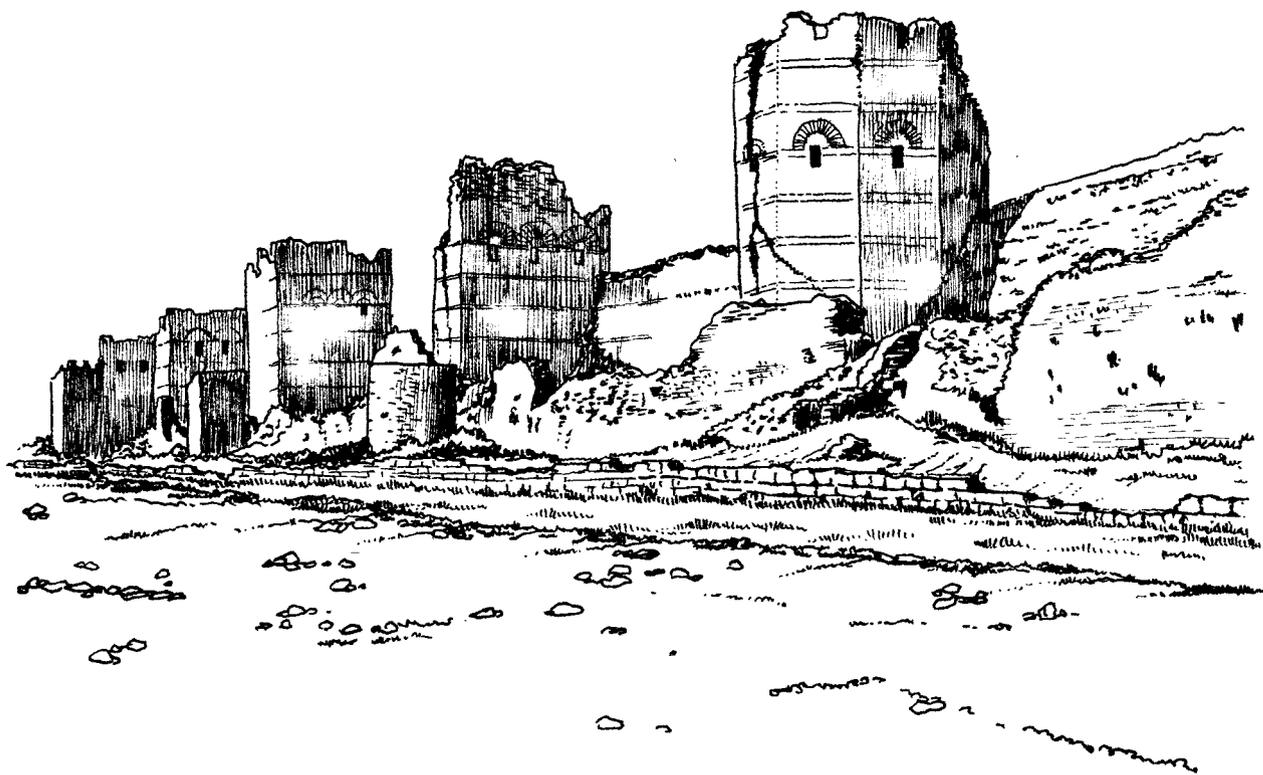
Τή δεύτερη μέρα, δηλαδή στίς 30 Μαγιοῦ, ξαναμπῆκε στήν Πόλη ὁ σουλτᾶνος, μέ πολλή παράταξη, κι' ἀφοῦ τριγύρισε σέ διάφορα μέρη, πῆγε καί στό παλάτι. Καί βλέποντάς το ἔρημο εἶπε ἓναν στίχο κάποιου Πέρση ποιητῆ γιά τήν ματαιότητα τοῦ κόσμου.

Ἦτανε πειά πεθαμένη καί θαμμένη ἡ ξακουσμένη Κωνσταντινούπολη, ἡ Θεοσκεπάστη, ἡ Νέα Σιών, ἡ Ἐφτάλοφη, τό καμάρι τῆς Ἀνατολῆς, πῶβρισκε ἄνθρωπος καί τοῦ πουλιοῦ τά γάλα. Ποῦχε τό κάστρο

μέ τούς τρακόσους πύργους, τά παζάρια, τά ἀρτοποιατεῖα, τά χαλκοπρατεῖα, τά ἀργυροπωλεῖα, τά βλατοπωλεῖα, τά κηροπωλεῖα, τά λουτρά, τά συντριβάνια, τίς βρυῦσες, τίς δεκαεηνιά στέρνες, τά ἵπποδρόμια, τά παλάτια, τίς τρακόσες ἐκκλησιές καί τά διακόσια μοναστήρια, τ' ἀμέτρητα τ' ἀγάλματα κι' ὅ,τι μπορεῖ νά βάλῃ ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου. «Τῆ δευτέρῃ δέ ἀπό τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εἰσελθὼν ὁ Μεχμέτης, περιώδευσε τὴν πόλιν· καὶ ἦν ἡ πᾶσα ἄοικος, οὔτε ἄνθρωπος, οὔτε κτῆνος, οὔτε ὄρνειον κραυγάζον ἢ λαλοῦν ἐντός.»

Κοντὰ στό παλάτι ἐτοιμάσανε ἓνα μεγάλο τραπέζι γιὰ τὸ σουλτᾶνο, κι' ἀφοῦ ἔφαγε, ἤπια πολὺ κρασί καὶ μέθυσε. Τότε πρόσταξε νά τοῦ πᾶνε τὸ ναύαρχο Νοταρᾶ μέ τά παιδιά του καὶ νά τούς ἀποκεφαλίσουνε. Πρῶτα σφάζανε τά παιδιά μπροστὰ στό συμφοριασμένον τὸν πατέρα, πῶλεγε ὀλοένα «δίκαιος εἶ, Κύριε!», κ' ὕστερα τὸν ἴδιον. Δέν περᾶσανε λίγες μέρες καὶ πρόσταξε νά κόψουνε καὶ τὸ Χαλίλ πασᾶ, πού τὸν ὑπωπτευότανε πὼς εἶχε προδώσει τά μυστικά του στοὺς γραικοὺς.

Τὸ τέλος τῆς Πόλης φαίνεται ἀκόμα πειὸ λυπητερό ἅμα συλλογισθῆ κανένας πὼς χαλάσθηκε τὸ μῆνα Μᾶν, τίς μέρες πού μοσκοβολούσανε οἱ πασκαλιές κ' οἱ τριανταφυλλιές. Ἀνήμερα πού σκλαβώθηκε ἡ Πόλη ἦτανε τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας, πού τῆ γιορτάζανε πάντα οἱ Πολῖτες στὶς 29 Μαγιοῦ μέ μεγάλη δόξα στὴν ἐκκλησιά της, πού γίνηκε ὕστερα τζαμί. Μ' ὅλη τὴν ἀγωνία πού περνούσανε, οἱ γυναῖκες τὴν εἶχανε στολισμένῃ, κατὰ τά συνηθισμένα, μέ στεφάνια καὶ μέ περιπλοκάδες ἀπὸ τριαντάφυλλα. Τὴν ὥρα, πού μπήκανε μέσα οἱ Τοῦρκοι, ψέλνανε ἀκόμα οἱ ψαλτάδες. Τούς περᾶσανε ὅλους ἀπ' τὸ μαχαῖρι, κι' ἀπὸ τότε βαστᾶ ἡ ὀνομασία «Γκιούλ Τζαμί», δηλαδή «Τὸ Τζαμί μέ τά τριαντάφυλλα», καὶ μ' αὐτὸ τῶνομα στέκει ὡς τὰ σήμερα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐκκλησιά λένε πὼς ὑπάρχει κ' ἓνα μνημόρι, ὁπῶχει ἀπάνω στὴν πλάκα τούρκικα γράμματα, πού λένε «Ἐδῶ κείτεται ἓνας μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ πὼς αὐτὸς εἶνε ὁ τάφος τοῦ βασιλιᾶ Παλαιολόγου.

«Ήτανε πειά πεθαμένη και θαμμένη ή ξακουσμένη Κωνσταντινούπολη». Τά κατεστραμμένα τείχη οί σύγχρονοι Τούρκοι τά αναστηλώνουν και τά αναδεικνύουν γιά λόγους πλέον τουριστικούς.

Τούς Γενοβέζους τοῦ Γαλατᾶ ὁ σουλτᾶνος δέν τοὺς πείραξε, γιατί σταθήκανε φίλοι του στὸν πόλεμο, τοὺς χάρισε μάλιστα καὶ προνόμια. Τό φερμάνι πού τοὺς ἔδωσε ἀρχίζει μέ τοῦτα τὰ λόγια: «Ἐγὼ ὁ μέγας αὐθέντης καὶ μέγας Ἄμρᾶς σουλτᾶνος ὁ Μεχμέτ Μπέης, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου αὐθέντου Ἄμρᾶ Σουλτάνου τοῦ Μουράτ Μπέη. Ὅμνῶ εἰς τὸν Θεόν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην Μωάμεθ, καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια ὅπου ἔχομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ εἰς τὰς ρκδ' (124) χιλιάδας προφῆτας τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὰς ψυχὰς τοῦ πάππου μου καὶ τοῦ πατρός μου, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν καὶ πρὸς τὰ παιδιά μου, καὶ στό σπαθί ὅπου ζώννομαι...».

«Εἰς μνήμην»

Ἀκύλας Μήλλας

Ἀπόβραδο θλιβερό στήν πλέον ἀπόμερη ἐκείνη ἄκρα τοῦ Βυζαντίου, πάνω ἀπό τίς συνοικίες τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τῆς Παναγίας τῆς Σούδας καί τοῦ Παλατίου τῶν Βλαχερνῶν. Στενό, ὑγρό καλντερίμι ἀναρριχᾶται παράλληλα μέ τίς σκιές τῶν γκρεμισμένων πύργων πρὸς τήν καστρόπορτα τοῦ Πολυανδρίου, πύλη διπλή ὄπου, κατά τόν Φραντζή: «...μετά τήν εἰσροήν τῶν Τούρκων διά τῆς Κερκόπορτας, τοσαύτη ἔγινεν συρροή(...) ὥστε τά πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καί ἐχθρῶν κατέφραξαν τάς πύλας». Ὁ δρόμος κατηφορίζει μετά πρὸς τήν κοιλάδα τοῦ Λύκου ποταμοῦ, προσπερνώντας τά Ἄρματιου – τήν ἐκ παραφθορᾶς μετέπειτα ἐνορία Σαρμασικίου – γιά νά συνεχίσει ἀνάμεσα σέ σκοῦρα πορφυρόχρωμα χαλάσματα πρὸς τόν τραγικό λόφο τοῦ Πέμπτου.

Τότε ἀκόμα ἔξω ἀπό τά χερσαῖα Θεοδοσιανά τείχη ἡ ἀπέραντη Θρακική πεδιάδα ἀπλωνόταν καταπράσινη, γυμνή ἀπό κτίσματα, καί μόνο

ἐκεῖ, ἀπέναντι στήν πύλη τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ – Τόπκαπι, πύλη τοῦ κανονιοῦ ὅπως τήν ὀνόμασαν οἱ Τοῦρκοι– μία συστοιχία αἰωνοβίων κυπαρισσιῶν δῆλωνε τή θέση ὅπου ὁ πορθητής εἶχε στήσει τή σκηνή του, τσαντίρι θεόρατο περιχαρακωμένο μέ σανίδες καί τάφρο, ἔχοντας τριγύρω του τοὺς ἐμπειρότερους τοξότες καί ἐπίλεκτους ὑπερασπιστές τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς. Δεξιά του εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ πολυάνθρωπες ὀρδές τῆς Ἀνατολῆς καί, ἀριστερά, οἱ στρατιές τῆς Εὐρώπης. Φωτιές τήν νύχτα ἀναβαν πέρα ἀπό τήν Καμπλογέφυρα, στά ὑψώματα τοῦ Πικριδίου καί τοῦ Γαλατᾶ ὅπου στρατοπέδευε ὁ κηδεστής τοῦ σουλτάνου Ζαγανός πασάς. Δώδεκα σπιθαμές, λένε, μετροῦσε ἡ περίμετρος τῆς κάθε πετρόσφαιρας πού ἐξακόντιζε τό γιγαντιαῖο ἐκεῖνο κανόνι πού εἶχε κατασκευάσει ὁ Οὐγγρος Ὀρβανός!

Καί οἱ Θεοδοσιανοί πύργοι κατηφόριζαν πρὸς τήν Προποντίδα, ὀδεύοντας μέσα στίς ὀμίχλες τῶν περασμένων, σημαδεμένοι αἰῶνες τώρα μέ ἀνάγλυφους θυρεούς, σταυρούς πλινθόκτιστους, ὑπολείμματα ἐπιγραφῶν καί ἐπικλήσεων: «Νικᾶ ἡ τύχη τῶν σκηπτούχων Λέοντος καί Κωνσταντίνου καί Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης Αὐγούστης», «Πύργος Ρωμανοῦ τοῦ Φιλοχρίστου Δεσπότη», «Μιχαήλ καί Θεοφίλου μεγάλων Βασιλέων», «Πύργος Ἰωάννου ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοῦ Βασιλέως καί Αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολόγου», «Χριστέ ὁ Θεός ἀτάραχον καί ἀπολέμpton φύλαττε τήν Πόλιν σου, νίκας δωρούμενος τοῖς βασιλεῦσιν ὑμῶν...». Καί συνέχιζε νά ἐλίσσεται πρὸς τήν Προποντίδα τό ἐρειπωμένο τεῖχος, αὐτό πού ἀγκάλιαζε παλιά μέ γρανιτένια μπράτσα τή Θεοφύλαχτη Πόλη καί πού τώρα Ἀλβανοί μπαχτσεβαναῖοι καλλιεργοῦσαν τά κηπευτικά καί τά μαρούλια τους στήν πλατιά του ξεραμένη τάφρο.

Θλιβερό τό ἀπόβραδο τῆς εἰκοστῆς ἐνάτης Μαΐου – ἡμερομηνία ὀρόσημο στήν πορεία τῆς Ρωμιοσύνης ἀλλά καί ὄλου τοῦ Χριστιανι-

κοῦ κόσμου – κι ἀναρωτιέμαι πόσοι τάχα ἀπέμειναν νά θυμοῦνται πὼς χρόνια πρὶν, στὴν ἀπόμακρη ἐκείνη ρηγιώνα τοῦ Βυζαντίου, κάθε χρόνο, κάθε τέτοια μέρα πού οἱ κυρίαρχοι πανηγύριζαν τὴν ἐπέτειο τῆς Ἀλώσεως, γενόταν σιωπηλά σύναξη μιᾶς πλειάδας ἀθεράπευτων νοσταλγῶν τοῦ Βυζαντίου καί ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς μαντρότοιχους τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ παρά τὴν Πύλην τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ ὅπου ἔπεσε ὁ Κωνσταντῖνος, τελοῦσαν τρισάγιο εἰς μνήμην τοῦ ὕστατου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

«Ἐμπνευστὴς τοῦ μνημοσύνου», διηγεῖται ὁ Κωνσταντῖνος Γρίβας, «ἦταν ὁ Τζανὴς ὁ Παπαδόπουλος, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος καί ἐνθουσιώδης καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὴν Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή. Παρόντες καί οἱ χρόνια τώρα μακαριστοὶ Θεοφάνης Μέντζος, Ἀντώνης Μαλέτσκος, Εἰρήναρχος Κόβας, Νικόλαος Δάμσας, Μιλτιάδης Νομίδης...». Ἦταν ἡ δεκαετία τοῦ τριάντα. Ἀργότερα ἔσπευσαν νά τοὺς πλαισιώσουν ὁ Δημήτρης Χαβιαρόπουλος, ὁ Γιώργος Πατριαρχέας μέ νεότατο τότε τὸν Καλλίνικο Γκιουζέλογλου. Τὴν πρώτη ἐκείνη φορά, τὸ 1927, ὁ ἀνίδεος καί ἀγαθὸς ἱερέας πού ἐκλήθη πρὸς τέλεσιν τῆς μυσταγωγίας, ἄρχισε χωρὶς τὴν παραμικρὴ ὑποψία νά μουρμουρίζει λόγια χιλιοειπωμένα γι' αὐτόν, ἓνα βιαστικὸ καί σνιπθισμένον τρισάγιο γιὰ τὸν κάθε παπά. «Ὅταν κοντοστάθηκε νά ρωτήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευομένου καί τοῦ ψιθυρίσαμε πὼς ἐπρόκειτο γιὰ τὸν «Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο τὸν αὐτοκράτορα καί πάντας τοὺς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βασιλίδος πεσόντας κατὰ τὴν Ἄλωσιν», κόμπιασε, διέκοψε συγκινημένος καί ξανάρχισε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀκολουθώντας ὅλο ἐκεῖνο τὸ βυζαντινοπρεπὲς αὐστηρὸ τυπικὸ πού συνήθως παρακάμπτουν οἱ περισσότεροὶ λειτουργοί...».

Χρόνια ἀργότερα, μέσα στὴ θλιβερὴ ἀλλοτρίωση τῶν πραγμάτων, ὅταν ἄλλοι φύγαμε καί ἄλλοι χάθηκαν γιὰ πάντα, ἀπέμεινε στερνὸς ὁ καλὸς μου φίλος ὁ Καλλίνικος, μόνος νά τρυγυρνᾷ κάθε ἐπέτειο τοῦ κουρσέματος, πότε στὰ τεῖχη καί πότε κάτω ἀπ' τοὺς θόλους τοῦ ναοῦ

τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ν' αναπολεῖ καί νά προσεύχεται ἐκεῖ, δίπλα στή σιδερόκλειστη πύλη τῶν κατηχουμένων – ὅπου παιδιά μᾶς ἔβαζαν ν' ἀκούσουμε τίς ἀχνές ψαλμωδίες τῶν τελευταίων λειτουργῶν καί τή θρηνωδία τοῦ «Παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς».

Τόν θρύλο καί τό παραμῦθι του μέ συγκίνηση πάντα καί ἐνθουσιασμό μᾶς τό ἐπαναλάμβανε ὁ Ἄγγελος Βουδούρης, ὁ ἀξέχαστος καθηγητής μας τῶν θρησκευτικῶν, ἐκεῖ στό πετρόκτιστο φαναριώτικο σπίτι του δίπλα στό μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου.

Ἦς τό ξανακούσουμε:

«Τὴν ὥρα πού οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στήν Ἁγία Σοφία, δέν εἶχε τελειώσει ἀκόμα ἡ θεία λειτουργία. Πῆρε τότε βιαστικά ὁ παπάς τ' ἅγιο δισκοπότηρο, ἀνέβηκε στά κατηχούμενα, μπῆκε σέ μιά θύρα καί ἡ θύρα ἔκλεισε ἀμέσως. Οἱ Τοῦρκοι, πού τόν κυνήγησαν, εἶδαν νά γίνεται ἄφαντος καί βρῆκαν ἐμπρός στό σημεῖο πού χάθηκε τοῖχο. Προσπάθησαν νά τόν ρίξουν μὰ δέν μπόρεσαν! Ἔφεραν ὕστερα χτίστες, μὰ κι ἐκεῖνοι δέν ἔκαμαν τίποτα. Κάλεσαν κατόπιν ὅλους τοὺς χτίστες τῆς Πόλης, ἔβαλαν τά πάντα εἰς ἐνέργειαν γιὰ νά γκρεμίσουν τόν τοῖχο ἐκεῖνο, ἀλλά οἱ κόποι τους πῆγαν χαμένοι. Οὔτε μέ τοὺς λοστούς, οὔτε μέ τίς ἀξίνες, οὔτε μέ ὅλα τά σύνεργα πού κουβάλησαν δέν μπόρεσαν νά τόν χαλάσουν. Γιατί εἶναι θέλημα Θεοῦ νά ἀνοίξῃ ἡ θύρα μόνη της, ὅταν ἔρθῃ ἡ ἅγια ἐκείνη ὥρα καί νά βγῆ ὁ παπάς νά τελειώσῃ τή θεία λειτουργία στήν Ἁγία-Σοφία, τότε πού θά πάrouμε τὴν Πόλη...».

Θαρρῶ πὼς τότε, στ' ἀνέφελα ἐκεῖνα παιδικά μας χρόνια, πίσω ἀπὸ τὰ κλειστά θυρόφυλλα τῶν κατηχουμένων, ἀκούγονταν ἀκόμα οἱ ἀχνές ψαλμωδίες τοῦ παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς καί πέρα κατὰ τὴν Χρυσόπορτα, στά θεμέλια πύργου παμμέγιστου, κοιμόταν ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς...